

NYELVÉSZETI FÜZETEK.

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND.

43.

TANULMÁNYOK
A MAGYAR RELATÍVUM
MONDATTANÁRÓL

IRTA

GALAMBOS DEZSÓ

BUDAPEST, 1907

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-TÁRSASÁG KIADÁSA

Ára egy korona.

NYELVÉSZETI FÜZETEK

— MONOGRÁFIÁK GYŰJTEMÉNYE. —

1. **Simonyi Zsigmond**: **A magyar szórend.** (Ára másfél kor.)
2. **Simai Ödön**: **Marton József mint szótáríró.** (Ára másfél korona.)
3. **Kocsis Lénárd**: **A mondatrészek Brassai mondatelméletében.** (Ára másfél korona.)
4. **Simonyi Zsigmond**: **Tréfás népmesék és adomák.** Nyelvjárási olvasókönyv. (Ára másfél korona.)
5. **Simonyi Zsigmond**: **Az új helyesírás** szövege és magyarázata. (Vászonborítékban másfél korona.)
6. **Rubinyi Mózes**: **Két tanulmány a nyelvészet s a nyelv-művelés történetéből.** Grimm és Révai. A mondat. (Ára egy korona.)
7. **Gombocz Zoltán**: **Nyelvtörténet és lélektan.** (Ára 1 kor.)
8. **Simonyi Zsigmond**: **Helyes magyarság.** (Ára két korona, egész vászonkötésben három korona.)
9. **Varga Ignác, Szabó Dezső, Kertész Manó**: **Nyelvjárási tanulmányok.** (Ára másfél korona.)
10. **Nagy Sándor**: **A váci nyelvjárás.** (Ára két korona.)
11. **Simonyi Zsigmond**: **Elvonás** (elemző szóalkotás). (Ára másfél korona.)
12. **Székely Ábrahám**: **Alanytalan mondataink alanyáról.** (Ára másfél korona.)
13. **Erdélyi Lajos, Horger Antal, Szemkö Aladár**: **Nyelvjárási tanulmányok.** (Ára másfél korona.)
14. **Simai Ödön**: **Dugonics mint nyelvújító.** (Ára másfél kor.)
15. **Simonyi Zsigmond (Bartha J., Melich J. és Szilasi M.)**: **A Nyelvtörténeti Szótárról.** (Ára egy korona.)
16. **Berze Nagy János**: **A hevesmegyei nyelvjárás.** (Ára másfél korona.)
17. **Beke Ödön**: **A pápavidéki nyelvjárás.** (Ára két korona.)
18. **Gácsér József**: **Telegdi Miklós nyelve,** különös tekintettel a mondattanra. (Ára két korona.)
19. **Valló Albert, Ágner Lajos, Szenttamási János és Stan Vazul**: **Kölcsönös hatások a hazai nyelvek közt.** (Ára másfél korona.)

NYELVÉSZETI FÜZETEK.

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND.

43.

TANULMÁNYOK
A MAGYAR RELATÍVUM
MONDATTANÁRÓL

IRTA

GALAMBOS DEZSÓ

BUDAPEST, 1907

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-TÁRSASÁG KIADÁSA

BEVEZETÉS.

Simonyi pályamunkájában, *A magyar kötőszók*-ban, nyelvünk valamennyi kötőszavát, mind a mellérendelőket, mind az alárendelőket, mondattani alapon eddig a legbehatóbban és legkimerítőbben tárgyalta. A nagy munka azonban nem teljes, mert az alárendelő kötőszók közül egynek a tüzetes tárgyalása hiányzik belőle. A relatív névmásnak, mint a relatív mondatok kötőszavának u. i. — elegendő anyag hiányában — csak vázlatos áttekintését adhatta. Maga erre nézve így nyilatkozik (2:8): »A viszonyító (vonatkozó, visszahozó, relatív) névmások, illetőleg mondatok tüzetes tárgyalására szintén ki kellene terjeszkedni a jelen munkának, mert különben nem adhatja teljes képét az összetett mondatnak. Minthogy azonban e főladathoz képest nagyon is kevés anyaggal rendelkezünk, egyelőre — bevezetésül az alárendelő kötőszókhöz — csak rövid áttekintését adhatjuk a magyar relativumokra vonatkozó jelenségeknek.« Ez a körülmény — azt hisszük — eléggé igazolja azt az igyekezetünket, hogy a relativummal, mint kötőszóval tüzetesen foglalkozzunk és használatának egyes érdekesebb jelenségeit megvilágítsuk. De mielőtt ezt tennők, szükségesnek tartjuk röviden megjelölni azon szempontokat, amelyek dolgozásunkban vezettek.

Munkánkban teljesen mondattani alapon állunk. A relativumnak alaki, de főleg jelentéstani tárgyalására nem terjeszkedtünk ki. Ellenben iparkodtunk néhány jelenséget, mely a relativum mondattanára vonatkozik, lehető tüzetesen bemutatni és a szükséghez képest megmagyarázni.

Dolgozatunk tulajdonképpen két részre oszlik. Először vizsgálni fogunk néhány érdekesebb magyaros szerkezetet, szokottat és kevésbé szokottat. Azután áttérünk az idegenszerű szerkezetek tárgyalására, mert a legtöbb idegenszerűség (latin, német) az összetett mondatok között éppen a relatív mondatokban található.

Anyagunkat nemcsak az (újabb és régibb) irodalmi nyelvből merítettük. A nyelv élő valami, s így ki kellett terjeszkednünk a köznyelvre, de különösen a népnyelvre; az utóbbi amellet, hogy maga is sok érdekes jelenséggel áll elő, kétes esetekben döntő bizonyítékul is szolgál.

Kellő áttekintés kedvéért megjelöljük azokat a fejezeteket, amelyekben az ímígy körvonalozott feladatunkat meg óhajtjuk oldani.

I. A relatív mondatok összefonódása: *A)* Népies attrakció. *B)* Görögös attrakció. *C)* Az alárendelő kötőszóval kapcsolt relatív mondatokban előforduló attrakció. *D)* Attrakció a főnévi mondatokban.

II. Kötőszóval kapcsolt relatívum: *A)* Mellérendelő kötőszóval (is, de, azonban, pedig) kapcsolt relatívum. *B)* Alárendelő kötőszóval (hogy, mint) kapcsolt relatívum.

III. Idegenszerúségek a vonatkozó névmás használatában: *A)* Latinos idegenszerúségek. *B)* Németességek.

I. A RELATÍV MONDATOK ÖSSZEFONÓDÁSA.

A relatív szerkezetek körében vizsgálódva jutunk arra a nyelvjelenségre, amit a nyelvészek attrakciónak (*Verschränkung*) neveztek el. Értük rajta különösen azt a minden nyelvnek bizonyos korában uralkodó szerkezetet, hogy a főmondatnak valamely mondatrésze, alanya, tárgya, határozója vagy jelzője átkerül a mellékmondatba ugyanolyan vagy más szereppel. Pl. Az mely török rablani jött volt, megvertük. (RMNy. 3:84.) Mai nyelvszokásunk szerint e mondat így hangzanék: Azt a törököt, aki rablani jött volt, megvertük. — Igaz ugyan, hogy az ilyen attrakciós szerkezet — amikor a főmondat jelzett szava átkerül a relatív mondatba, s mellette a relatívum melléknévi áll — a mai nyelvben is megvan, főleg a nép nyelvében, de a régi nyelvhez képest jóval kisebb mértékben. Ugyanis ma már inkább csak közmondásokban találkozunk velük, amelyek megőrizték a régi formát. Pl. Amely eb egyszer a Dunát általúsza, nekimegy a tengernek is.

De fontosabb kérdés az, hogy hogy értsük az ilyen összefonódott szerkezeteknek keletkezését.

A német nyelvészek és filológusok sokat foglalkoztak e jelenségekkel, legbővebben Grimm Jakab és Steintal. Minálunk legújabban egy érdekes munka foglalkozik ezzel a kérdéssel. Kertész Manó »Analógia a mondat szerkesztésben« c. értekezésében¹, részletesen — gazdag példagyűjteménnyel támogatva — szól az attrakcióról is, s ennek új és nagyon valószínű magyarázatát adja.

Hermann Paul óta általánosan elfogadott nézet, hogy a mellérendelő szerkezet minden nyelvben megelőzte az alárendelőt. A nyelvfejlődés legelső idején csupa mellérendelő mondatok voltak, s így a kapcsolat az egyes mondatok közt természetesen sokkal lazább volt, mint ma. A mai alárendelő mondat szerkesztés csak hosszú fejlődés eredménye, s úgy látszik, hogy

¹ Nyelvészeti Füzetek 21. száma.

éppen a relatív mondatok fejlődtek ki legkésőbb, már a nyelvek történeti korában. Csakhogy mikor az alárendelés már kifejlődött, a mellérendelés még erős volt, s előállt az az érdekes eset, hogy két kifejezőmód harcra kelt egymással, s az újabb, de bonyolultabb szerkezeten, az alárendelésen, a hypotaxison keresztül áttört az egyszerűbb, világosabb szerkezet, a mellérendelő, a parataxis.

Ebben látja Kertész az attrakciós szerkezetek keletkezését. Magyaroztatást példa segítségével ily módon világítja meg: Az mely embereket mellém adtál, azok nem késérők, hanem tolvajok voltak. (TME. 3:224). Ez a mondat a következő kettőből kombinálódott: Az emberek, melyeket mellém adtál, nem késérők + (valami) embereket adtál mellém, azok nem késérők.

De itt az ideje, hogy példákra térjünk.¹ A példákat aszerint a szempont szerint csoportosítjuk, hogy a főmondatnak valamelyik része milyen mondatrészként szerepel a mellékmondatban.

1. A főmondat alanya, tárgya vagy határozója a mellékmondatnak alanya lesz.

Az mely itt való nemes ember Gerliszy László ment be Tömös-várra, Nagyságod akarattjából tette hírré... (TME. 3:57). Az ki törökök az Rákoson voltak, mind által költenek (RMNy. 3:35).

2. A főmondat alanya, birtokos jelzője, tárgya vagy határozója a mellékmondatnak tárgya lesz.

Valamely várakat az németek kezéből megvehettek, azok mind az erdélyi vajda kezében maradjanak (TME. 3:44). Az mely kapitányomat oda küldöttem, szóval mondandó szavaimat, ha kérdezi Ngod, meg tudja mondani (Thök. Lev. 89). Az mely hadat pedig béküldesz, annak nagyobb része puskások legyenek (RMNy. 2:125).

3. A főmondat alanya vagy tárgya a relatív mondat határozójává lesz.

Az mely ellenség felől Ngodnak hírt töttem, most is az krassói víz mellett vagyon (Thök. Lev. 93). Amely köntösben láttam, alig ért volna 40—50 forintot (Cserei: Hist. 134). Az mely dolog felől kglmed írt, eligazitottuk (Thök. Lev. 113). Az mely adó felől végezünk, azt a végezett üdőbe ide be szolgáltatassátok az én portámra (RMNy. 3b:3).

Mindezekben az attrakciónak általános típusával és keletkezésének magyaroztatásával foglalkoztunk. De vannak az attrakciónak egyéb esetei is, és itt ezekre is ki kell terjeszkednünk. E feladatunknak a következő pontokban kívánunk eleget tenni: A) Népies attrakció; B) Görögös attrakció; C) Az alárendelő kötőszóval kapcsolt relatív mondatokban előforduló attrakció; D) Attrakció a főnévi mondatokban.

¹ Ezek a példák és csoportosításuk is Kertész id. dolgozatából.

A) Népies attrakció.

Említettük már fönnebb, hogy az attrakciónak az a fajtája, mellyel a régi nyelvben nagy számban találkozunk, a mai nyelvben sokkal kisebb mértékben használatos. De fejlődött ebből az attrakciós szerkezetből egy másik fajta attrakció, mely különösen a mai népnyelvben nagy népszerűségnek örvend. Ezért bizvást elnevezhetjük népies attrakciónak. Ez az attrakció pedig, eltérőleg az előbbi fajtától, abban áll, hogy a népnyelvi szerkezetekben a főmondatból a mellékmondatba átkerült jelzett szó nem áll közvetlenül a relatívum, mint jelző mellett, hanem a relatív mondat igéje áll közbül. Ilyenkor a jelző el lévén választva a jelzett szavától, esetben megegyezik vele. Az egyezés azonban csak esetben történik, már számban nem. Mert előfordul az is, hogy a jelzett szó többes számban áll, míg jelzője a relatívum egyes számban.

Két példa mindjárt meg fogja világítani a dolgot: A szerűn aki csak vót szalma, mind megégett. Akit kaptam leveleket, mind megtartogattam. (Akit — egy. sz., leveleket — több. sz.) Ilyféle példákat Kertész is említ, de nem választja külön a többi rendes szerkezetű attrakciós példától. Pedig nem érdektelen kutatni, hogy mi lehet az oka annak, hogy a mai népnyelvben ily sajátos attrakcióval találkozunk. — De lássunk előbb példákat.

Akit most csinálók ruhát, csak kimenőre használom. Akit a múltkor éhozott fát, hun van? Aki ément patikárusné, az adta neki ajándékba. Azt tartják, hogy aki úgy korán gyün fog, nem lesz állandó (Nyr. 6:172). Aszonta a gyerek, hogy úneki más nem köll, mint aki azon a rozsdás szegen van gyűrű, azt aggyák neki (NyF. 9:52). Aki Magyarországon lakik ember, az csak ojan, mint én. Tudod, aminőt te kaptá rúzsát, ojat én tizet kaptam. Osztán akit a szomszédasszonyom adott izzasztót, attú meggyógyút. Akit Sárísápra írt leveleket, mind megőriztem. Akit elloptak kénceket, mind hejre-igazodik még többekkel (Nyr. 8:231). Ki reggel jön vendég, nem marad éjszakára (Km.). Amit vettünk krumplit, az bizony jó vót. Amit adott gyűrűt, nem akarja odaadni. Aki utána gyün szakasz, az nagyon nehéz. Aki rossz vót gyerek és aki rossz vót lány, azt egymás mellé ütették. Tudod, arra gyanusít, aki fát hord ide ember. Mellik napon hordozkodnak? Hát aki gyün kedd, azon. Amit az ember keres pár forintot, azt megeszi.

Még számos példát idézhetnénk, de ennyi is eléggé igazolja ennek a sajátos attrakciós szerkezetnek a népnyelvben való kedvelt és elterjedt használatát. De hogy értsük az ilyen különös szórendű attrakciós szerkezetek keletkezését?

A legelső példánk így hangzott: Akit most csinálók ruhát, csak kimenőre használom. Ez a mondat a közbeszédbeli szerkezethez idomítva így hangzanék: Aki ruhát most csinálók, csak kimenőre használom. De így meg a köznyelvben is, a népnyelvben

is szokatlan. Hogy azonban a nyelv valamikor ily szerkezettel élt, azt bizonyítja a régi nyelv:

Isa ki nopun emdul az gimilstwl, halalnek halalaal holz (HB.). Ebből is megismerheted, hogy ördög volt, miért atte szivedet megkeményítette volt minden jószágra, ki ördögnek ez tulajdonsága (VirgC. 21). Az ki törökök az Rákoson voltanak, mind által költenek (RMNy. 3:35). — Nagyon elvéteve ma is így: Nem egyebet (kivánok), aki ördög van a világon, hallássam meg valamennyit (Ethn. 3:362). Aki ügyvéd ezen kívül volt, azt mezei, campestris ügyvédnek hívták (Eötvös K.). Aki nyelvész ennél tovább megy, s különösen aki a maga nyelvérzékét tartja csalhatatlannak, az olyan jogot bitorol, amely senkit meg nem illet (Nyr. 33:480).

De a mai népnyelvi használatban az ilyen szerkezetekben rendszeren el van választva a jelzett szó a jelzőtől, éppen azon oknál fogva, hogy a melléknévi álló *ki* relatívum, közvetlen a főmondatbeli jelzett szó mellett, a mai nyelvben már szokatlan. De mivel a népnyelvben legelterjedtebb *ki* relatívumon kívül más relatívum is¹ áll így szétválasztva a jelzett szavától, ezeket a példákat nem magyarázhatjuk másképp, mint hogy ezek a *ki* relatívummal álló ilyen attrakciós szerkezetek analógiájára keletkeztek.

Tehát a relatívum a mellékmondat igéje által el van választva jelzett szavától. Ennek a szétválasztásnak eredménye aztán az, hogy az elválasztott névmást egyeztetnünk kell azon szóval, amelyre vonatkozik, míg közvetlen mellette változatlan maradna. Íme, az a sajátos jelenség nyelvünkben, hogy a jelző egyezik jelzett szavával — esetben.

Ennek az érdekes nyelvjelenségnek a magyarázatában még hivatkozhatunk az élő nyelvnek az irodalmi nyelvvel szemben való nagy szabadságára. Az élő beszédben u. i. sokszor nem jut mindjárt eszünkbe a fő fogalom, amiről szólni akarunk, s a fő fogalmat, amire a mellékmondat vonatkozik, csak azután — a mellékmondat igéjének kimondása után — illesztjük be ugyan ebbe a mellékmondatba, s csak a beszéd végén mondjuk a főmondatot.

Általában annak a jelenségnek a magyarázatául, hogy a népnyelv szereti a főmondatbeli jelzett szót a mellékmondatba vonni, felhozhatjuk azt, hogy az élő nyelv szereti a rövid, de világos beszédet. Ezért pl. ahelyett, hogy azt mondaná: Azokat a leveleket, akiket Sárísápra írt, mind megőriztem — így mondja: Akit Sárísápra írt leveleket, mind megőriztem. Vagy ennél a mondatnál: Az a krumpli, amit vettünk, bizony jó vót — mennyivel rövidebb és mégis világos ez a mondat: Amit vettünk krumplit, az bizony jó vót.

¹ Ami, amilyen, aminő — de amely sohasem.

B) Görögös attrakció.

Van még a magyarban egy más fajta attrakció, amely feltűnően hasonlít a görög attrakcióhoz. És ha már az előbbi fajta attrakciót elneveztük népies attrakciónak, a mostanit bátran elnevezhetjük görögös attrakciónak, természetesen nem is gondolva arra, hogy itt talán a görög nyelvnek a magyar nyelvre való hatásáról beszélhetnénk.

Ismeretes a görög nyelvből az a jelenség, hogy a görög sokszor a vonatkozó névmást, melynek accusativusban kellene állni, de a főmondatnak valamely genetivus vagy dativus esetű határozójára vonatkozik, ezzel még esetben is szereti egyeztetni. Pl. *Μέμνησθε τοῦ ὄρκου, οὗ ὀμώμοκατε* (e h. ὄν ὀμώμοκατε), gondolatok az esküre, melyet esküdtetek. — Sokszor elmarad a főmondatbeli mutató névmás: *Πολλοὶ ἴσασι οὐδὲν ὦν λέγουσι* (e h. οὐδὲν τούτων, ἃ λέγουσι), sokan mitsem tudnak abból, amit mondanak. *Σὺν οἷς εἶχεν ἦει πρὸς τὸ τεῖχος* (e h. σὺν τούτοις, οὓς εἶχεν), azokkal, akik vele voltak, a fal alá nyomult.¹

Szórványosan előfordul ez a görög attrakció a latinban is. Pl. *Scribis aut agis aliquid eorum, quorum* (e h. quae) *consuesti. Nos hoc confirmamus illo augurio, quo* (e h. quod) *diximus.* — Vagy ellenkezőleg a főnév simul egészen a relatívumhoz s oly esetet vesz fel, amilyenben a relatívumnak kell állni, pl. *Urbem, quam* (e h. urbs, quam) *statuo, vestra est.* (Verg. Aen. 1:573).²

A magyar nyelvben is, különösen a népnyelvben, megvan ez a görögös attrakció. Ugyanis ilyen példákkal találkozunk:

Azt a kenyeret, amit a mütkor sütöttem, ugy-e jó vót? (E h. az a kenyér, amit . . .) Azt a ruhát, akit a Kiss Mariskának csinát, ugy-e minő szíp? (E h. az a ruha, akit . . .) Azt a fekete fésűt, akit kerestünk már megvan. (E h. Az a fekete fésű, akit . . .) Azt a helyet, akit tojásnak néztünk, most üresen áll. (E h. az a hely, akit . . .) Azt a könyvet, amit a mütkor adtam, ugy-e jó vót? (E h. Az a könyv, amit . . .) Azokat a gyerekeket, akiket a mütkor még itt láttá, már nincsenek itt. (E h. Azok a gyerekek, akiket . . .)

Ez a jelenség a magyarban nagyon hasonlít a görög attrakcióhoz. De van különbség. Mert amíg a görögben a főmondatbeli jelzett szó van hatással a relatív névmásra s esetben magához vonja, addig a magyarban épp megfordítva a vonatkozó névmás van hatással a főmondat jelzett szavára és esetben magához alakítja. És amíg a görögben a vonatkozó névmás, melynek különben accusativusi esetben kellene állni, a főmondatbeli jelzett szó hatása következtében genetivusi vagy dativusi esetbe kerül, addig a magyarban rendszeren a tárgyesetben álló relatív névmás hat vissza a főmondat jelzett szavára s tárgyesetbe vonzza, jöllehet

¹ Maywald: Görög nyelvt. 192. §.

² Bartal-Malmosi: Latin mondatban 216. §.

különben alanyesetben kellene állania. De lényegében ez éppoly attrakció, mint a görögben, csak e nyelvjelenséget előidéző tényezők cseréltek szerepet.

A magyarban az ilyen attrakció akkor fordul elő, mikor a relatív mondat a főmondat két része között áll. És éppen ennek a körülménynek, hogy t. i. a főmondat másik fele a mondat legvégén áll, lehet tulajdonítani az ilyen attrakciós szerkezetek keletkezését. Ugyanis a főmondat első fele, a jelzett szó, helyben is, gondolatban is közel kerülván a relatív mondathoz, természetes, hogy könnyen hozzá alkalmazkodik. Nagyon elősegíti az ilyen attrakciós szerkezetek keletkezését az a körülmény, hogy az élő beszéd ily esetben, mikor a mellékmondat a főmondat két része közt foglal helyet, a főmondat első felének kimondásakor sokszor még nem látja egész világosan maga előtt, hogy fogja befejezni a főmondat másik felét, azért szerkezetileg — bár öntudatlanul — a főmondatbeli jelzett szót a relatívumhoz hasonítja.

C) Az alárendelő kötőszóval kapcsolt relatív mondatokban előforduló attrakció.

A relatív szerkezetek körében — csak egész röviden — még egy másféle attrakcióról is meg kell emlékeznünk. A relatívumnak alárendelő kötőszóval való kapcsolása nem mondható mindig idegenszerűnek, azaz latinosnak, sőt néha egészen magyaros szerkezetnek tarthatjuk. Ez akkor fordul elő, mikor a relatívum bizonyos esetbeli egyezés, attrakció, révén szorosan kapcsolódik a mellette álló mellékmondathoz.

Példák: Keményebb, tűrhetőbb, erősebb, magassabb, talpassabb, tenyeresebb-é, mint mi? akit ha a dér megesíp, mint a légy. (Forg. S. dedic.-ja Zr. Af.-hoz, M. K. 216, 8). (Voltaképp: aki, ha a dér megesípi, mint a légy.) Talán a fegyvere, koczpitere, hosszú puskája, akit ha kilő, nagy dörgést tészén, de nem talál véle. (Uo.) (E h. aki, ha kilövi . . .) Olyan embert még nem látott az égbolt, kinek ha pénzt kínálsz, azt mondja: elég volt. (Jók. Mátyás diák és Benke úr 22.) (A relatívum elválasztva a másik alárendelő mondatról, a két mondat így alakulna: . . . ki, ha pénzt kínálsz neki, azt mondja: elég volt.)

De e szétválasztások természetesen teljesen fölöslegesek, s mi is csak magyarázatképpen említettük.

D) Attrakció a főnévi mondatokban.

Az attrakció, mely leginkább a relatív szerkezetekre jellemző, előfordul a főnévi mondatok körében is, ámbár már sokkal szórványosabban.¹ Ugyanis a tárgyi mondatoknál találkozunk

¹ Kertész id. dolg.

néha azzal a jelenséggel, hogy e mondatok valamelyik része átkerül a főmondatba, mint a mondat tárgya. Grimm és Steinthal ezt az attrakciót, mivel a főmondat előre hat a mellékmondatra, progresszív attrakciónak nevezik. Ezzel szemben azt az attrakciót, amikor a főmondatbeli jelzett szó átkerül a mellékmondatba a relatívum mellé, regresszív attrakciónak nevezik, minthogy a relatív mondat, mely a főmondatot rendszerint követni szokta, visszahat az utóbbira. — Ez a kétfajta attrakció külső nyilvánulásában egymással éppen ellenkező nyelvjelenség ugyan, de a létrehozó okot tekintve tulajdonképpen egy és ugyanaz.

Példák a progresszív attrakcióra.

Az Tata dolgát is tudja ke: mind vagyon (RMNy. 2:139).
Az te dolgotat én nem tudom miben vagyon (LevT. 2:18). Az ember a rókát meg nem mondá, hogy ott vagyon (Pesti: Mes. 196). Ezt az atyja látá álmába, hogy egy oroszán megölné (Pesti: Mes. 188).

E példákban két mondat szerkesztés keveredett egymással. Így ha ezt a mondatot elemezzük: Belépve megtudja sorsát, hogy mire dül — világosan látjuk, hogy ez ennek a kétféle szerkezetnek a kombinálódásából keletkezett: Belépve megtudja, hogy mire dül sorsa + Belépve megtudja sorsát.¹

¹ Az olyan attrakciókról, minők pl. 'Nincs mást mit tennem' és 'Nincs mit tennem egyebet' l. Simonyi Nyr. 34:91.

II. KÖTŐSZÓVAL KAPCSOLT RELATÍVUM.

A relatív mondatok körében nem érdektelen jelenség az, amikor a relatívumot különböző kötőszóval, majd mellérendelő, majd alárendelő kötőszóval találjuk együtt. De itt szem előtt kell tartanunk a helyes magyarság szempontját, mert e körben több idegenszerűséggel találkozunk. Hogy csak egyet említsünk, ilyen a *ki mikor*-féle latinos szerkezet. Ebből a fejezetből azonban a teljesen idegenszerű szerkezeteket kirekesztjük, hogy külön foglalkozhassunk velük. Hanem vizsgálni fogjuk azon kötőszós relatív mondatokat, amelyek — bár nem teljesen mentek az idegenszerűségektől — mégis a magyaros szerkezetek közt tárgyalhatók.

Két főcsoportban fogjuk az ide tartozó jelenségeket vizsgálni; A) Mellérendelő kötőszóval kapcsolt relatívum: a) Az *is*-sel kapcsolt relatívum. b) Ellentétes kötőszóval (de, azonban, pedig) kapcsolt relatívum. B) Alárendelő kötőszóval kapcsolt relatívum: a) A *hogy*-gyal kapcsolt relatívum. b) A *mint*-tel kapcsolt relatívum.

A) Mellérendelő kötőszóval kapcsolt relatívum.

a) Az *is*-sel kapcsolt relatívum.

Előfordul némely nyelvemlékünkben és egyes régi íróinknál — de újabban is — az a mondattani jelenség, hogy a relatívum *is* kötőszóval van összekapcsolva. Ez nekünk különösnek tetszik, mert maga a relatívum úgyszólván összekapcsolja a fő- és mellékmondatot. Minek akkor még jobban összefűzni? De csakhamar rájutunk, hogy mégse fölösleges e mondatokban az *is* kötőszó, ha megvizsgáljuk az ily mondatok természetét, azt t. i., hogy mit fejez ki bennük az *is*.

Ismeretes, hogy az *is* kötőszó többféle jelentésben használatos. Van fogalomkötő *is*, gondolatkapcsoló *is*, páros *is*, kiemelő *is*, és megengedő *is*.¹ A fogalomkötő *is* az, mely a második mondatnak csak egy részét köti össze az elsőnek megfelelő részével, pl. Nyöszörgést hall, sírást is hall. (Gyulai.) A gondolatkapcsoló *is* nem a két mondatnak egy-egy részét, hanem az egész két gon-

¹ Sim. Magy. Köt. I. 22.

dolatot köti össze, pl. Amely úton jött volt, azon is ment vissza. Páros is az, mikor a kötőszó mindkét mondatban előfordul, pl. Hiszem is, nem is. Kiemelő *is* az, mely a mondat egy szavát nyomósítja, pl. Azt is ad, amit nem kértem. Végül a megengedő *is* az, mely a mondatnak megengedő értelmet ad, pl. Ha titkolod is a fájdalmat, mégis meglátszik rajtad.

Az *is*-sel kapcsolt relatív mondatokban kétféle *is*-sel találkozunk, és pedig a fogalomkötő és gondolatkapcsoló *is*-sel. A fogalomkötő *is* példáira a relatívum mellett, leginkább az írott nyelvemlékekben akadunk, ahol az *is*-nek (régii alakja *es*) *szintén* jelentése van.

Siete nagyatyjához, kinek Helenus vala neve, ki es keresztény vala (MünchK. 324). Mást hívva, kit es a szűznek cellájára küldve, kinek es úgy történék dolga, mint az elsőnek (KazK. 37). Jöve némely ember, József nevű, ki-es Jézus tanítványa vala (DöbrK. Mát. XVII. 57). (M. ki es ő J. t. vala, Vulg: qui et ipse discipulus erat J.) Úgy beszél atyám is, ki is onnét kele, s hogy te-is ott jártál, lehet így hitele (Gyöngy. Char. 104).

A másik fajta *is*, mely a relatívummal kapcsolatban előfordul, az ú. n. gondolatkapcsoló *is*, mely a relatív mondatot még szorosabban kapcsolja a főmondathoz, és emellett a relatívum nyomósítására is szolgál. Míg az első fajta *is* relatívum mellett a mai nyelvben már egyáltalában nem fordul elő, mert az olyan *is* helyett ma *szintén*-t mondunk, addig a gondolatkapcsoló *is* a mai nyelvben is előfordul. De különösen egyes régi íróinknál találkozunk vele gyakran.

Árpád, Álmosnak fia, ki is jóllehe Tatárországban született, mindazonáltal... (Lisz. Krón: 12). Így az officérek kevesed magokkal gyalázzattal a városból kicsapatának, kiket is a fejedelem Magyarországra békével kibocsáttata és elkísértete (Cserei: Hist. 1664. év.). Haller Gábort onnan visszaviszik a fővezér táborára, kinek is ott fejét véteti (nov. 25-én). (Cserei Hist. 1663. év). (Csereinél igen gyakran találkozunk ilyen *ki is*-féle relatív mondatokkal, de többnyire latinossággal vannak keveredve. A felhozott példákban is latin hatásra vall a relat. használata.) — A vezér megjelenti a császárnak, aki is parancsolja, hogy hívassa elejébe a basákokat (Mik: Tör. lev. 169). Második kútfeje az emberszólásnak az irigység, amely *is*-kimondhatatlan rossz természettel bír (Fal: Nem. e. 100).

A helyes magyarság szempontjából tekintve az ily *is*-sel kapcsolt relatív mondatokat, a mai magyaros nyelvérzéknek szokatlannak és idegenszerűnek tetszenek az ilyféle kapcsolatok. Azonban idegenszerűségről csak ott lehet szó, ahol magának a relatívumnak a használata idegen, azaz latin hatásra vall; mert a magyar nyelv nagyon gyakran mutató névmást, vagy személynévmást és valami mellérendelő kötőszót használ akkor, amikor a latin relatívummal él.

Az *is*-sel kapcsolt relatív mondatok példái csak az irodalomban, főleg a régiben találhatók. A népnyelvbe ez a szerkezet nem tudott behatolni. Okát abban kereshetjük, hogy a népnyelv már a relatívummal is ritkábban él, mint az irodalmi nyelv; természetesen idegenkedik tehát oly mondatszerkesztéstől, mely a relatívumot még szorosabban kapcsolja a főmondathoz.

Érdekes megemlíteni, hogy a relatívum ezen *is*-sel való szerkesztésének mását találjuk a görög *ὅστις, ὅσοις, οἷοις*-féle relatív kifejezésekben.

b) *Ellentétes kötőszóval kapcsolt relatívum.*

Nem ritka eset, hogy a relatívumot ellentétes kötőszóval, főleg a *de, azonban, pedig* kötőszavakkal kötjük össze. Ez akkor történik, mikor a relatív mondat a főmondattal egyúttal ellentétes viszonyban van. Különösen újabb irodalmunkban és a mai köznyelvben találkozunk gyakran ezzel a jelenséggel.

Simonyi a Magyar Kötőszók I. 159. lapján nem igen magyarosnak, a 182. lapon meg éppen latinusnak mondja ezt a mondatszerkesztést, de a II. 11. lapján visszavonja ezt az állítását.

Általában azt mondhatjuk, hogy a relatívumnak ellentétes kötőszóval való kapcsolata nem tartható idegenszerűnek. Nem érezzük, hogy magyaros nyelvézékünk idegenkednék tőle, kivéve ott, ahol a relatívum használata hibás. De az *is* igaz, hogy a nép nyelvében nem igen találkozunk ilyféle szerkezetekkel.

Példák: A juratusnak még csak aludni sem volt szabad, ami pedig vajmi nehéz mesterség. (Jók. É. 99). Tudta, hogyan járt Magnis költő, ki pedig diadaljeleit oly sok versenyben győzve ütötte fel (A. A. I: 40). Különösen egyet támadott meg, aki pedig az egész dologban ártatlan volt (Zichy A. Elb. 48). Az egyik szélső páholyban jelent meg törökös fekete felöltőben, leeresztett fehér fátyollal a fején, melyet azonban a megjelenéskor hátra tolt. (P. H. 1904. III, 22. 8).

Említettük fennebb, hogy az ellentétes kötőszóval kapcsolt relatív mondatok nem mutatnak idegen hatást. Ha mégis találkozunk oly mondatokkal, amelyek idegenszerűen érintik fülünket, azt nem az ellentétes kötőszó használatának, hanem a relatívum hibás alkalmazásának kell felrónunk.

Sokszor az ilyen hatásra valló relatívum helyén mutató névmásnak kellene állni, máskor meg, mint a magyarban főlétes elem, elmaradhat. Pl. csak költői munkákat írt, de melyek természetbölcséletet tartalmaztak. (Ó-kori lex. Szerk. Pecz. V. I, 634). (Helyesen: csak költői munkákat írt, de ezek természetbölcséletet tartalmaztak.) Nevelőt óhajt, de akinek protestánsnak kell lenni. (Helyesen: Nevelőt óhajt, de annak protestánsnak kell lenni.)

Igaz ugyan, hogy az ilyféle relatív mondatok rövidítés útján jöttek létre: csak költői munkákat írt, de olyanokat, melyek

természetbölcseletet tartalmaztak; nevelőt óhajt, de olyant, akinek protestánsnak kell lenni, — mégis úgy érezzük, hogy ezek a mondatok idegenszerűen hatnak ránk. És nagyon érdekes, hogy ha ugyanezekben a mondatokban *de* kötőszó helyet *azonban*-t használunk, tüstént eltűnik az idegenszerű benyomás: csak költői munkákat írt, melyek azonban természetbölcseletet tartalmaztak; nevelőt óhajt, akinek azonban protestánsnak kell lenni.

Néha az ellentétes kötőszóval kapcsolt relatív mondatokban — mint említettük — fölösleges a relatívum kitétele.

Egy embert láték, de akire a homályosság miatt rá nem ismerheték. (Gv. p. p. 21). (A relatívum fölösleges: egy embert láték, de a homályosság miatt rá nem ismerheték) . . . ami elég szép volt ugyan, de amit neki mégsem kellett volna meghallgatni (Jók. É. 273). (A relatívum elmaradhat: ami elég szép volt ugyan, de neki mégsem kellett volna meghallgatni).

B) Alárendelő kötőszóval kapcsolt relatívum.

a) A *hogy-gyal* kapcsolt relatívum.

A relatív mondatok tanulmányozásában egy nagyon érdekes jelenséghez érkeztünk, amely a mai nyelvben ugyan elvétve, csak itt-ott fordul elő, de a régi — főleg a XVI. századi magyar nyelvben — gyakori, sőt mondhatni közönséges volt. Ez a jelenség pedig abban áll, hogy a relatívumot *hogy* kötőszóval kapcsolták össze, rendesen úgy, hogy a *hogy* előzte meg a relatív névmást, ilyformán:

Mi vagyon uram valami oly állat, hogy ki tied nem volna (VirgK. 44). Soha nem volt még oly ember, hogy ki miánk meg nem győztetett volna (Kat. leg. 2816. s). Vala némely frater, hogy ki lakozik vala az ispitály házban (Marg. leg. 51). Oly eseményeket szerezzetek magatoknak, hogy melyek meg nem óulnak. (Sylv. Uj test. I:103). Vala egy sz. atya, hogy kit az úr isten Ábrahámnak felneveztetett vala (Born. én. 317. b).

Az a sajátság, hogy a *hogy* kötőszó más kötőszóval kapcsolatban fordul elő, a mai nyelvben aránylag ritka. Mindössze a föltételes *ha* kötőszó az amely a *hogy-gyal* kapcsolatban, mint, *hogyha* felváltva használatos az egyszerű *ha* mellett. Más nyelvekben is ritka, hogy a *hogy*-féle kötőszó előzné meg a relatívumot. Csak a latinban fordul elő bizonyos kötőszók előtt, főleg a *si* előtt, a pleonasztikusan használt *quod*. Ilyen kapcsolatok: *quod si* = *ha* v. *hogy ha*, *quod nisi* = *hacsak*, *quod etsi* = *ámbár*, *quod cum* = *midőn*, *quod quoniam* = *mivel*.¹

¹ Vö. ezekkel a magyarban: *hogy mivel*, *hogy miért*.

Ami most már a magyar relatívumnak *hogy*-gyal való kapcsolatát illeti, arra nézve Simonyi megjegyzi, hogy az ily mondatokban a *hogy* egészen fölöslegesnek látszik, mert a relatívum magában is alárendelt viszonyt jelöl. De mikor ilyen kapcsolatokat használni kezdtek, a relatívum talán még valamivel közelebb állt az eredetibb határozatlan névmáshoz, melyből fejlődött; később, midőn a relatívum kategóriája jobban megerősödött, a relatívumnak *hogy* kötőszóval való támogatása is kiment a szokásból.¹

Hol van már most a *hogy*-gyal kapcsolt relatív mondatok magyarzatának kulcsa? Mikép keletkezett és mi módon fejlődött ki a nyelvben ez a sajátságos szerkezet? Véleményünk szerint itt kétféle mondatszerkesztés volt egymásra hatással; t. i. a *hogy*-gyal kapcsolt jelzői mondatok és a relatívummal bevezetett jelző mondatok hatottak egymásra. A közös hatás erős lehetett, mert egyik szerkezet se tudott — legalább hosszú időn át — a másiktól egészen különválni. Így történt aztán, hogy a kétféle szerkezet keveredett. És valóban a *hogy*-os relatív mondatok közül a túlnyomó rész még egész elevenen érezteti ezt a szerkezet-keveredést.

Példák: Olyat teszek rajtad, hogy kitől félsz. SándK. 28. (e két szerkezetből lett: olyat teszek rajtad, hogy félsz + olyat t. r., kitől félsz.) Vagyon-e valaki tiközöletek, hogy ki látta volna ez templomot? TihK. 174. (ebből: vagyon-e valaki tiközöletek, hogy látta volna ez templomot + vagyon-e valaki ti k., ki látta volna ez t.?) Szükség lön oly állatot is teremtenie, hogy ki fél részént lelki volna és fél részént testi TihK. 198. (szükség lön o. á. is t., hogy fél r. l. v. és f. r. t. + szükség lön o. á. is t., ki fél r. l. v. és f. r. t.) Oly tisztességgel fogadják, hogy melyet annak előtte soha nem tettenek vala ő neki. WinkK. 14 (oly t. f., hogy annak e. s. n. t. v. ő n. + oly t. f., melyet annak e. s. n. t. v. ő n.). Oly eseményeket szereztetek magatoknak, hogy melyek meg nem ólnak. Sylv. Uj test. I: 103 (oly esem. sz. m. hogy m. n. ó. + oly esem. sz. m., melyek m. n. ó.) Mi vagyon, uram, valami oly állat, hogy ki tied nem volna? VirgK. 44. (mi vagyon, u., v. o. á., hogy tied n. v. + mi vagyon, u., v. o. á., ki tied n. v.?) Soha nem volt még oly ember, hogy ki miánk meg nem győzetett volna. Kat. leg. 2816. s. (soha n. v. m. o. e., miánk m. n. gy. v. + soha n. v. m. o. e., ki miánk m. n. gy. v.) Semminemű állat nincsen, hogy mi idveséget szerzett volna, hanem csak . . . NádK. 12 (semminemű á. n., hogy idv. sz. v., h. cs. . . + semminemű á. n., ki idv. sz. v., h. cs. . .) Sok lesz, hogy kik egymásra kezdenek mutatni. Lev. 143 (sok lesz, hogy e. k. m. + sok lesz, kik e. k. m.). Mi megismernők, hogy ki alkalmas volna. Lev. 143. (mi m., hogy a. v. + mi m., ki a. v.) Kezde olyakat reá mondani, hogy kik sohasem voltak, sem lesznek. Pesti G. mes. 11 (kezde o. r. m., hogy s. v., s. l. + kezde o. r. m., kik s. v., s. l.) Kicsoda oly közülünk, hogy ki ezt tehesse?

¹ Magy. Köt. II. 86. —

Born. én. 320. (kicsoda o. k., hogy e. t.? + kicsoda o. k., ki ezt t.?). Szerző ötet fejedelmül, hogy ki birna minden tartományával. Szék. Zsolt. I. 108 (szerző ö. f., hogy b. m. t. + szerző ötet f., ki b. m. t.). Ki lehetne oly okos, hogy ki megcsalhassa az önnek szeretőjét? Bal. Költ. 225. (Ki lehet o. o., hogy m. az ö. sz? + ki lehet o. o., ki megcs. az ö. sz?) Csak neve is oly, hogy ki megjelenti, kiknek született légyen. Tel. ev. 69 (csak neve is oly, hogy megjelenti, kiknek született légyen + csak neve is oly, ki megjelenti, kiknek született légyen).

Számos példát hoztunk fel annak igazolására, hogy a *hogy*-gyal kapcsolt relatív mondatok csakugyan kétféle szerkezet keveredéséből álltak elő. Ezekben a mondatokban még egész közvetlenül érezzük a kétféle mondatszerkesztés kölcsönös hatását. Vannak azonban egyéb példák is, amelyekben a keveredés nem oly közvetlen hatású, de egy kis körültekintés azonnal meggyőz bennünket róla, hogy itt is csak a kétféle szerkezet keveredésével van dolgunk. U. i. itt is leginkább jelző mondatokat találunk a főmondatokhoz csatolva, amelyekben tehát relatívum is, *hogy* is állhat. De itt már szerepe van az analógiának is, mely megérteti velünk ennek a sajátságos mondatszerkesztésnek az elterjedését. Tehát azzal a magyarázattal, amit a fenti példáknál alkalmaztunk, megkísértjük az alábbi *hogy*-os relatív mondatokat is magyarázni.

Esmég vala egy Soror ez elastromban, hogy ki igen nagy nehéz kórságal meg betegüle. Marg. leg. 46 (. . . (oly) Soror . . . , hogy igen n. n. k. m. b. + esmég v. e. S. az c., ki igen n. n. k. m. b.). Egy időben vala egy fráter, hogy ki ördögöktől annyéra kesertetik vala éhséggel . . . Péld k. 89 (. . . (oly) fráter, hogy ö. a. k. v. é. + . . . egy fráter, ki ö. a. k. v. é.). Nem vall vala senkit, hogy kire nézne KazK. 128. (nem v. v. s. (olyat), hogy (rá) nézne + nem v. v. s., kire n.) Egy nemőnemő munkás ember, hogy ki pintér és álcs. Marg. leg. 50. (egy n. (oly) m. e., hogy p. és á. + egy n. m. e., ki p. és á.). Vala egy szerzetes apáca, hogy mely apáca gyenyeroségesebb étket eszik vala az egyéb apácáknál. Péld. k. 94. (Vala egy (oly) sz. a., hogy gy. é. e. v. az e. a. + vala egy sz. a., mely apáca gy. é. e. a.). Az szép lovat megszereté, hogy ki miatt földét elveszté. Pan. megv. (az szép l. (ügy) m., hogy miatt(a) f. e. + az sz. l. m., ki miatt f. e.) Sőt mindönkor vendég királynak ti örültetők, hogy ki miatt csak romlátok és kevesödétek. Tin. RMKT. 3:369. (A mellékm. követk. értelmű tehát: sőt m. v. k. t. ö. (ti (annyira) ö., hogy miatt(a) cs. r. és k. + sőt m. v. k. t. ö., ki miatt cs. r. és k.). Bébocsátá szép erejét azon esztendőben, hogy ki miatt Izabella lón keserűségben. Tin. RMKT. 3:368. (A mellékm. itt is következményt jelöl; tehát: bébocsátá sz. e. a. e. (annyira), hogy miatt(a) I. l. k. + bébocsátá sz. e. a. e., ki miatt I. l. k.).

Látni való, hogy ezekben a példákban is — bár már nem egész elevenen — de még mindig érezhető a kétféle szerkezet

keveredése. Vannak azonban oly példák is, — és ezeket sem hallgathatjuk el — amelyekben már nem érezhető a keveredés, épp ezért erőltetett volna rájuk az a magyarázat, amit az eddigi példákra alkalmaztunk. De az eddigiekből nyilvánvaló, hogy itt is csak a kétféle szerkezet összekeveredésével van dolgunk, csak-hogy e keveredés már elhomályosult előttünk. Ezekben a példákban már az analógia működött, amely egy sajátos mondatszerkesztés határait mindjobban kiterjesztette.

De lássuk ezeket a példákat is.

Mikoron ez petronylla, hogy ki még novicia vala és igen iffjú vala, sok időt mulatott volna el (Marg. leg. 40). Azonképpen teszen vala az ő szent szülének képeének es, hogy kit az szent szűz nagy kívánattal tisztel vala (Marg. leg. 3). Mikoron hagynák a hegyet, hogy ki igen nagy vala. (VirgK. 46). Hogy a városba jönne a farkassal, hogy ki igen fene vala (VirgK. 56). Az szertelen való gonoszságokat, hogy kik az én bűneimnek homályából jötteken én reám. (NagyszK. 51). Lássátok, ha Isten lehet, hogy ki magán nem segíthet. (Kat. leg. 2331. s.) Csuda, mint óhítnak az te jó barátid, még azok is, hogy kik voltak ellenségid, lennének nagy somma kincscsel segítségid (Tin. RMKT. 3:181). Vala egy sz. atya, hogy kit az úr Isten Ábrahámnak felneveztetett vala (Born. én. 317. b.).

Talán sokat is időztünk a példáknál, de szükségesnek tartottuk ezt azért, hogy ama magyarázatunknak a helyességét bizonyítsuk, hogy itt csakugyan kétféle szerkezet keveredett. És hogy ez megtörténhetett, annak okát abban kereshetjük, hogy abban az időben — főleg a XVI. századi magyar nyelvről van szó — a kétféle mondatszerkesztésnek, t. i. a *hogy*-gyal és a relatívummal kapcsolt jelző mondatszerkesztésnek a kategóriája nem volt még különválva. Különben ez még a mai nyelvben sem történt meg teljesen, mert manapság is felváltva használjuk a *hogy*-ot meg a relatívumot jelző mondatokban. Tehát mivel e kétféle mondatszerkesztés köre még nem állapodott meg, természetes következmény volt, hogy hatottak egymásra. E kölcsönös hatásban két nyelv szellemének érintkezését van alkalmunk észrevenni. E két nyelv a magyar és latin.

Ismeretes, hogy a latin nyelv az oly mondatokat, amelyek valami következményt vagy célt tartalmaznak, sokszor relatívummal bevezetett jelző mondatokban szereti kifejezni. A magyar nyelv ellenben ily esetben a *hogy* kötőszós mondatot kedveli. Ha már most elgondoljuk, hogy abban a korban, amikor a *hogy*-os relatív mondatok keletkeztek, mily erős volt a latin nyelvnek s így a latinos mondatszerkesztésnek is nyelvünkre való hatása, nem fogunk csodálkozni, hogy a keveredés megtörtént. És szerencse, hogy így történt, t. i. a magyaros *hogy*-os mondatszerkesztés nem engedte magát kiszorítani a latinos relatív mondatszerkesztéstől, mert ebben bizonyítékát látjuk annak, hogy a magyar nyelvérzék az idegen nyelvszellem hatása alatt elég erősnek mutatkozott a maga jogainak

megvédésére. A magyaros mondatszerkesztés nem tudta kiszorítani az idegen hatást, ezért keveredett vele, de még a keveredésben is megtartotta a vezető szerepet. Éppen ez oknál fogva nem tartjuk ezt a mondatszerkesztést latinosnak, mert amily mértékben latinosnak mondhatnók, éppen oly mértékben mondhatjuk magyarosnak is. Idővel, mikor a keveredés megszűnt, a magyaros mondatszerkesztés kerekedett felül, úgy hogy ma már azokat a mondatokat, amelyekben *hogy-gyal* kapcsolt relatívumot használtak, túlnyomó részben *hogy-os* kötőszóval mondanók.

A *hogy-gyal* kapcsolt relatív mondatszerkesztés az újabb irodalmi nyelvben már csak elvétve fordul elő, akkor is népiesen.

Vagyon országunknak öre, pártfogója, — Minden ellenségtől aki *hogy* megójsza. (Ar. Csaba k. f. Hátr. m. I.) Kérek a királytól erősebb pecsétet, — És olyan levelet, aki *hogy* megálljon. (Ar. Dal. J. Hátr. m. I. 51).

Az élő nyelvben, különösen a nép nyelvében, már gyakrabban találkozunk ezzel a mondatszerkesztéssel. És nagyon érdekes, hogy ezek a példák is a mi magyarázatunk mellett bizonyítanak, hogy t. i. kétféle mondatszerkesztés volt egymásra hatással. Tehát nem pleonazmussal van itt dolgunk, amire első tekintetre gondolni lehetne.

Példák a népnyelvből: Csak annyit keres, hogy ami ruhára elég. (Csak a. k., hogy r. e. + cs. a. k., ami r. e.) Adott az Isten nekem annyit, akiből hogy megélek (Adott az i. n. a., hogy m. + adott az i. n. a., akiből m.). Nekem kell megtenni, mert látom nincs, aki hogy tegye. (Nekem k. m., m. l. n. (senki), hogy t. + nekem k. m., m. l. n., aki tegye.) Annyit se keresünk, hogy amit megeszünk. (A mellékmondatban ez a két gondolat keveredett . . . hogy elég arra, amit megeszünk). Azért adok hálát az Istennek, hogy annyit adott, hogy amennyi nagyon kellett. (Itt a keveredés már elhomályosult). Olyan ruhát csinál neki, hogy akibe járni tudjon. (Olyan r. cs. n., hogy j. t. (benne) + olyan r. cs. n., akibe j. t.). Olyanokat kérdez, hogy akire nem tudok mit szóni. (Olyanokat kérdez, hogy nem tudok mit szóni (rájuk) + olyanokat kérdez, akire nem tudok mit szóni.)

Hogy a mai nyelvben ily szerkezet-keveredés megtörténhetik, annak lélektani oka van. Az élő nyelv u. i. sokkal szabadabb a gondolatok kifejezésében, mint az írott nyelv. Beszéd közben könnyen megtörténhetnek tehát, hogy amikor tudatunkban feltámad egy mondatszerkesztés gondolata, rá csakhamar egy másik, az előbbivel rokon mondatszerkesztésre gondolunk. Így történik aztán meg, hogy beszédünkben, mely gondolataink kifejezője, a kétféle szerkezet egyesülve jelenik meg.

b) *A mint-tel kapcsolt relatívum.*

Ismeretes a magyar nyelvhasználatból, hogy a relatívumot a *mint* hasonlító kötőszóval is összekapcsoljuk, és pedig az ú. n. egyenetlen összehasonlítás esetén, pl. Többet adott, mint amennyit ígért. Nem kérek mást, mint ami megillet stb. A régiségben Mikestől kezdve találkozunk sűrűbben e szerkezettel, nemcsak egyenetlen, hanem egyfokú összehasonlításban is.

Példák:¹ az ki szeretetbe vagyon, többet érdemel Istentől egy misét hallván: hodnem mint aki annálkil vagyon (TihK. 9). Reménylem, hogy azzal a tisztelettel léssz . . ., mint amellyel tartozik minden ember lenni az asszonyi rendhez (Mik. mul. 17). Olyan kedves vagy ma nekem, mint amely voltál, amidőn . . . (U. o. 188). Sokkal másféle gondolattal jöttem ide, mint mellyel kijöttem (U. o. 286). Ne légy igazságtalan irántam széplelkűségből és tőrj el olyannak, mint amilyen vagyok (Kaz. lev. 3:120). Hogyha olyan tisztán, mint amilyen szépen írál: akkor nem Aranka, hanem arany volnál. (Jók. é. 284). Úgysem lenék fényesebb koronát és távolabb terjedő királyságot, mint mellyel a lant istene megáldott (Tompá 1:46).

A mai nyelvsvokásunk szerint a *milyen, minő, mennyi* egyfokú hasonlításban rendesen elvannak a *mint* nélkül, csak az egyenetlen hasonlításban szoktuk melléjük tenni a kötőszót. Tehát a következő példák ma szokottabbak a pusztá relatívummal: reménylem, hogy azzal a tisztelettel léssz, amellyel tartozik minden ember lenni az asszonyi rendhez; — ne légy igazságtalan irántam széplelkűségből és tőrj el olyannak, amilyen vagyok.²

Ellenben helyesen áll a hasonlító kötőszó a relatívum mellett a következő mai nyelvből vett példákban:

Szebb vállalatra alig erjedt fel szíved, mint aminő mostani elhatározásod (P. H. 1904. T. 1. 1). A Rábaszabályozás mélyebb medrű vitát idézett elő, mint aminőre számítottak (P. H. 1904. X. 30. 2). Adne-e már érte a szolgabíró úr három annyit, mint amennyibe került? (P. H. 1904. X. 30. 31). Jobb ami a tálba marad, mint ami a hasba szalad (Nyr. 31:49). Aztán az az orvosság többet hasznát, mint akit a doktor adott (A népn. ből).

Az ilyen példákban tehát, melyek egyenetlen összehasonlítást tartalmaznak, ki kell tennünk a relatívum mellé a hasonlító kötőszót. Csak kivételesen találkozunk ilyenkor is a kötőszótlan szerkezettel,³ pl.

Ne akarj olyannak lenned, amely ember Istent kísérti (VitkK. 5). Kőlesszem több nem fér falunk kilájába, mennyi deák szó fér feje agyájába (Gvad. R. P. 40).

¹ Sim. Magy. Köt. III. 181.

² Az id. példákából.

³ Sim. Magy. Köt. III. 183.

Néha meg a relatívum marad ki s a *mint* kötőszó praegnans értelemmel azt is magába zárja, amit a relatívummal kellett volna kifejezni, pl.

Az ilyen cselekedet nem olyan dicséretes, amint gondolod (Mik. mul. 203.). (E h. mint aminőnek gondolod.) Többet nem adtak, az mint kegyelmednek számba adtam (Lev. 1:38). (E h. mint amennyit kegyelmednek számba adtam.)

Kalmár Elek¹ a *mint amilyen*, *mint aminő*-féle szerkezetet sallangos pleonazmusnak tartja. Ezt a fönnebbiek után ily általánosságban nem mondhatjuk. De Kalmár példái közt vannak tényleg olyanok, amelyekben a *mint* fölösleges.

Az érseki helynökségnek abban a formában, mint amelyben Cselka idejében volt, nincsen semmi értelme. (Magy. orsz. 1897. IX. 24, 6). Azt hittem már, a bajom épen oly gyorsan elmul, mint amilyen váratlanul jött (P. N. IX. 22. 1). A nemzettel való együttérzés hamisítatlan tisztasága kellett ahhoz, hogy királyunk oly férfiakról, mint aminők Bocskay István és Bethlen Gábor erdélyi fejedelmek voltak, kegyelettel emlékezzék meg (Egyet. 1897. IX. 22, 1).

Ilyen pleonasztikus szerkezetű példákat mi is idézhetünk.

Olyan regény, mint aminőt már eleget olvastam. (Tóth B. Apró elb. 36). Valóban, uram, ez olyan idő, mint amilyenek hajdan jártak. (U. o. 57). Olyan leány mint amilyen ezrivel akad (U. o. 90). Ha az emberi lélekben is van olyas vonzó erő, mint amely az egyes anyagokat nyomban egyesíti, mihelyt egymás körébe kerülnek, akkor a lelki rokonság . . . (B. N. 1904. III. 25, 1). Jellemző rá nézve, hogy a napot úgy tekintette, mint amely két részből állott (B. H. 1904. XI, 22, 2). Valóságos szenvedéllyel küzd a halhatatlanság hite ellen, mint amely fölzavarja a földi élet nyugalmát. (Ókori lex. Szerk. Pecz V. 1123. 1.) — (A relatívumnak olyféle kapcsolása a *mint*-tel, mint ahogy a három utolsó példában látható, a mai művelt és tudományos nyelvben gyakori, s nyomósításra, vagy pedig annak a kiemelésére szolgál, hogy a mellékmondatbeli gondolat nem az író gondolata.)

Mindezekben a példákban — tekintetbe véve utóbbi megjegyzésünket — fölöslegesen áll a hasonlító kötőszó a relatívum mellett egyfokú összehasonlításban. Kalmár azonban túllő a célon, mikor ilyen példákat is hibásaknak tart:

Falairól még sohasem verődtek vissza olyan beszédnek hangjai, mint aminőt ma II. Vilmos mondott. (Egyet. 1897. IX, 22, 1). A dolog mégsem olyan egyszerű, mint amilyennek látszik. (P. N. 1897. X, 7). Annyi mondanivalót sohasem bíztak semmi szoborra, mint amennyit mi bizunk erre a tizre. (P. H. 1897. IX. 29, 1).

¹ Nyr. 27:15.

E mondatok u. i. tagadó összehasonlítást tartalmaznak, amelyekben a nyelvérzék megkívánja a *mint*-et, különben nem elég világos a mondat.¹

E jelenségnek magyarázatát is adhatjuk.² Az idézett mondatok u. i. rokonértelműek ezekkel: Falairól máskor jelentéktelenebb beszédnek hangjai verődtek vissza, mint aminőt ma II. Vilmos mondott. A dolog bonyolódottabb, mint amilyennek látszik. Más szobrokra kevesebb mondanivalót bízta, mint amennyit mi bízunk erre a tízre. Ezekben a mai nyelvszokásunk szerint nem lehet elhagyni a *mint*-et, mert középfokú, v. i. egyenetlen az összehasonlítás; már pedig a tagadó összehasonlítás szintén egyenetleneket vet egybe.³

Kalmár az idézett helyen meg akarja állapítani, hogy az alapfokú hasonlításban mikor állhat meg a relatívum *mint*-tel kapcsolva és mikor nem. Szerinte a legbiztosabb vezető a hiba elkerülésére az a könnyű kérdés, hogy az alapfokú hasonlításban megállhatna-e a *mint* után egy mutató névmás. Ha nem állhatna, vagy a *mint*-et, vagy a másik szót ki kell törölni.

Kalmár ilyféle példákra gondol: Úgy örül, mint akinek legjobban megy dolga.

Itt természetesen szükséges a relatívum, mert tulajdonképpen egy rövidített hasonlító mondat van dolgunk: Úgy örül, mint az, akinek legjobban megy dolga. De Kalmár meghatározását mégsem fogadhatjuk el, mert ellene mondanak a tények. Hozhatunk fel u. i. alapfokú hasonlító mondatokat, amelyekben a *mint* után semmiféle mutató névmás nem állhat meg, s *mint*-et mégsem törölhetjük a relatívum mellől, mert különben a mondat értelmét zavarnók meg. Íme: sokkal másféle gondolattal jöttem ide, mint mellyel kijöttem. — Hogy ha olyan tisztán, mint amilyen szépen írál: akkor nem Aranka, hanem arany volnál. — A dolog mégsem olyan egyszerű, mint amilyennek látszik.⁴

Ezek alapfokú hasonlító mondatok, amelyekben a *mint* után nem képzelhetünk mutató névmást, s a nyelvérzék mégis kívánja a hasonlító kötőszót a relatívum mellé. Tehát nem az igazít útba, hogy vajjon kitehetünk-e a *mint* mellé egy mutató névmást vagy sem, hanem az, vajjon egyfokú vagy egyenetlen összehasonlításról van-e szó. De azt sokszor a helyes nyelvérzék dönti el, hogy az alapfokú hasonlításban egyfokú vagy egyenetlen összehasonlítással van-e dolgunk.

¹ Nyr. 28 : 89. — ² Uo. Sim. — ³ Vö. Sim. Magy. Köt. 3 : 183.

⁴ Az id. példákából.

III. IDEGENSZERŰSÉGEK A VONATKOZÓ NÉVMÁSOK HASZNÁLATÁBAN.

Nincs az összetett mondatoknak olyan köre, amelyben oly sok s itt-ott már meggyökerezett idegenszerűséggel találkozunk, mint éppen a relatív mondatokban. Különösen két nyelv volt az, melynek káros hatását nyelvünk e téren megsínylette. E két nyelv a latin és a német. Még inkább a latin, mint a német, mert a német hatás a legtöbb esetben latin-német hatás. Tehát a relativum hibás használata a leggyakrabban a latinra vezethető vissza. Miképp nyilvánult ez a hatás általában véve? Micsoda tanulságot vonhatunk le belőle a dolognak elméleti oldalát tekintve?

Ismeretes a latin nyelvről, hogy nagyon szereti szorosan egymás alá rendelni a gondolatokat, míg a magyar nyelv természetének sokkal jobban megfelel a mellérendelés. Alárendelést csak akkor használ, mikor a két gondolat már magában véve szoros viszonyban áll egymással s így az alárendelés, mint nyelvbeli kifejezés, csak szükségszerű folyománya a két gondolat egymáshoz való kapcsolódásának. De a latin nagyon szereti külső eszközzel, a relativum kitételével, akkor is szorosabbra fűzni a gondolatokat, mikor ezek közt ily szoros kapcsolat nincs is. Csak a latin nyelv szigorú logikája vihette végbe e műveletet. Már az olyan nyelv, mint a magyar, mely nem oly szigorúan logikus, sokkal szabadabban bánik a relativummal, azaz jóval ritkábban él vele. És csak a latin nyelv nagy hatásának tulajdoníthatjuk, hogy a relatív mondatszerkesztés körében annyi idegenszerűséggel találkozunk. Kezdődött ez a hatás a kódexek korában a latinból való szolgai fordításokkal, folytatódott századokon át mindinkább annyira, hogy mikor már nem is fordítottak latinból, mégis belevette magát a művelt magyar nyelvbe ez az idegen hatás, úgyhogy alig tud szabadulni tőle. Így nem csoda, hogy nyomai ma is fennmaradtak s sokan egész öntudatlanul használják hibásan a relativumot. Ezzel nem menteni akarunk egy idegenszerűséget, csak meg akarjuk állapítani azt az amúgy is ismeretes ténnyt, hogy ha valamely idegenszerűség, mint éppen a jelenlegi, egyszer belevette magát a nyelvbe, csak nagy küzdelmekkel irtható ki. De küzdenünk mindenesetre kell ellene, írásban úgy, mint élő-

szóval. Követeli ezt nyelvünk tisztasága, természete, de főként szelleme, mely magyaros nyelvérzékünkben tiltakozik minden erőszakos idegen hatás ellen.

De tekintsük most már, hogy micsoda jelenségekben nyilvánul a relatív mondatok körében a latin, illetve a német hatás.

A) Latinos idegenszerűségek.

A magyar relatív szerkezetekre a latin nyelv hatása volt a legszélesebb körű. A latin hatott nyelvünkre legtovább s ez a hatás az irodalmi nyelvben maradandó nyomokat hagyott.

Hogy világosan haladhassunk, bizonyos alcsoportokat fogunk megkülönböztetni, melyekben a relatív mondatokban nyilvánuló latinosságokat vesszük vizsgálat alá. Természetesen nem zárkozhatunk el attól, hogy az illető helyeken a helyes magyarságra ne utaljunk.

Az alcsoportok a következők lesznek: a) Vonatkozó névmás áll mutató helyett; b) A relatívum szükségtelen, hibás kitétele; c) Az alárendelő kötőszóval kapcsolt relatívum; d) A melléknévi álló relatívum hibás használata; e) Relatívum célhatározó *hogy*, vagy következményes *hogy* helyett; f) Egész mondatra vonatkozó relatívum; g) Latinosság a módhasználatban; h) Fordítás latinból.

a) *Vonatkozó névmás áll mutató helyett.* Mindama latinosságok közt, melyek a relatívum használatában előfordulnak, a legmegrögzöttebb az, midőn vonatkozó névmással találkozunk mutató helyett. Ahol u. i. magyarosan *és, de, azonban, tehát, pedig, ugyanis, mert* kötőszókkal mutató névmást használunk, ott a latin a sokkal rövidebb relatívummal él.¹ Tehát: *quae res*, ez a körülmény pedig, *qui autem*, ezek azonban, *quod cum*, midőn ezt, *quod enim*, ez ugyanis, *quae statio*, ez az állomás stb.

Ezzel a legerjedtebb és eléggé nem hibáztatható latinossággal a kódexek korától kezdve mind a mai napig találkozunk az irodalmi nyelvben.

Első leszen Anyaszentegyháznak szentölendő méltóságáról: kinek nyilvánban való ismeretire (e h. és ennek nyilvánban való i.) meg kell tudnunk, hányképpen magyaráztatik az szentegyház; kire reá felelvén (e h. erre pedig reá felelvén) doktoroknak mondások szerént ötképpen való egyházat találunk sz. egyházban (ÉrdK. 210).

Monda az vitéz, hagyad meg uram biró, hogy minden ember veszteg hallgasson; ki meg lévén (e h. ez meg lévén), monda az vitéz (Péld. k. 92). El-jő a Kristus és megvigasztal minket, kit engedjen az atya (e h. engedje az atya) (Pázm. Préd. 37). Ki is [e h. és én] (ragyogásod után, éjtszakákon is nagy világosságban

¹ Szarvas G.: Magyartalanságok, Nyr. 24: 532. — Simonyi: Helyes magy. 53.

járván) ide vezettettem hozzád. (Dug. Et. I. 4. szak. 6. rész). Megjegyezte magának jól. Ami nagyon könnyű annak (e h. mert ez nagyon könnyű annak), aki a koponya- és arczismét kiváló tanulmánya tárgyává tette. (Jók. Jocus és Momus 11).

De nemcsak az irodalmi nyelvben, hanem a közélet, jobban mondva a hivatalos élet nyelvében is találkozunk a relatívumnak e latinos használatával. És az a sajátságos, hogy míg az irodalmi nyelvben ma már mind ritkább ez a latinosság — bizonyára a népnyelv és köznyelv kedvező befolyása következtében — addig a hivatalos nyelv, úgy látszik még nem értette meg az idők jelét és nem akar kibontakozni táblabírókori megrögzött latinosságából. Csak a legismertebb példákat említjük.

Ki egyébiránt maradok Nagyságodnak aláztos szolgája. (A relatívum hibás, mert önálló mondat nem kezdődhetik relatívummal; az *egyébiránt* meg fölösleges, mert nincs ellentétéről szó). Kikhez egyébiránt királyi kegyelmünkkel maradván. (Királyi kéziratok szoktak így végződni. Itt az előbb említett két hibához harmadikul még az igenév helytelen használata járul.) Ez ügyben a bűnvádi eljárás megindítása a B. P. 1. és 527. szakaszai értelmében megtagadtatik. Miről a följelentő értesítettik. (E h. Erről a följelentő értesítettik. B. H. 1904. III. 26, 10.) Miről jelen bizonyítványt nevünk aláírásával és község pecsétjével megerősítve neki kiadtuk. (Erről a jelen b. . .)

Általában elmondhatjuk, hogy ami a relatívum latinos használatát illeti, a hivatalos nyelv vét legtöbbet a magyar nyelv szelleme ellen. E téren találkozunk legsűrűbben a *minek folytán, minélfogva, ki midőn, mely miután, mi is, miért is* stb. kezdetű mondatokkal (e h. ezért, ennélfogva, midőn (ez), miután (ez) és ez, tehát). Nem is találni ilyféle latinoságnak még a nyomára sem a népnyelvben.¹ Csak az ügyvédi, bírói meg a hivatalnoki nyelv dédelgeti és leli benne gyönyörűségét.

A hivatalos nyelven kívül manapság a hírlapi nyelvben találkozunk vele leggyakrabban, s itt annál is inkább megrovást érdemel, mert hisz a hírlapi nyelv a köznyelvhez áll legközelebb, már pedig a köznyelv, még a művelt nyelv sem szokott e latinos használattal élni.

Példák: És amióta ezek a karámok megvannak az Unió egyes templomai előtt, azóra nagyobb is a hívők serege az istentiszteleteken. Ami csak (e h. és ez csak) az amerikai lelkipásztorok praktikus érzéke mellett bizonyít (B. N. 1904. VII. 30, 9). Amely hajszálnak különben (e h. ennek a hajszálnak k.) nagy hírét közzönheti Beyerlein darabja (B. N. 1904. I. 24, 1). Bizonyára üdvözlő táviratot is küldenek hozzá Pétervárra. Amely azonban nem fogja

¹ Teljesen a népn. sem ment a latinoságtól. L. a g) szakaszt: Latinosság a módhasználatban.

otthon találni (e h. ez azonban nem fogja o. t.), minthogy a cár utazik (B. N. 1904. V. 19, 4). Családi életemet teljesen alkotmányos formák szerint rendeztem be. Ami annyit jelent (e h. ez annyit jelent), hogy minden kérdésben szavazással döntünk (B. H. 1904. V. 29, 1).

A magyaros nyelvhasználatban is előfordul ugyan, hogy relatívum kezd egy-egy önálló mondatot, csakhogy ez egészen más eset, mint amiről eddig volt szó. T. i. ily példákkal találkozunk: Akit megtagadnak (P. N. 1904. IV. 9, 1). Amit a régi porták mesélnek (B. N. 1904. I. 25). Aki szívét a homlokán hordja (Jókai egyik regénye). Akik két világban élnek (Gerő O. regénye). Akiket az új bor ölt meg (Friss U. 1904. X. 6, 2) stb. Világos ezekben, hogy a főmondat csak el van hallgatva, de mindig odagondolhatjuk. Pl. Akit megtagadnak, t. i. arról lesz szó. Amit a régi porták mesélnek, t. i. arról szól a cikk stb.

De nemcsak címekben találkozunk ily önállóan álló relatívum mondatokkal, hanem akkor is, mikor a főgondolat ismeretes:

Fehér batiszt függönyös ágyacskák édes álmodóinak ki megjelen biboros palástban, fején arany koronával, azon is ragyogó rubinttal, gyémánttal (B. N. 1904. X. 15, 5) (Az előbbiekből tudjuk, hogy egy királyfiról van szó). Gyémántnál is ragyogóbb sötétkék szemével aki szerelmesen tekint, vérpiros ajkával aki oly édesen csókol, fehér kezével aki kézen fog és visz, visz szédítő magasba, királyi trónusra ifjú királynénak, királyi nászágyba ifjú hitvesének (Uo.). Akik folytonosan ígérnek és nem váltanak be soha semmit. Akik folytonosan játszanak a tüzzel és sohasem égetik meg magukat (B. N. 1904. II. 6, 1) (Az előbbiekből érthető, hogy: Olyan asszonyok természete a flirt, akik . . .).

Ezen utóbbi jelenség éppen a stílus szépségéhez tartozik, amikor t. i. nem ismétljük meg az amúgyis ismert főmondatot.

b) *A relatívum szükségtelen, hibás kitétele.* A relatívum latinhasználatai közé tartozik az az eset, midőn a relatívumban személyes vagy birtokos névmás rejlik, vagy pedig a mondatban tárgyként áll.¹ A magyar nyelv u. i. sem az alanyul álló személyes névmást, sem a tárgyként szereplő mutatót, kivéve az ellentét vagy nyomosítás esetében, nem szokta kifejezni. Ily esetben tehát a relatívum alkalmazása kétszeres idegenszerűség: a névmás kitétele német, a relatívum használata pedig latin.

Példák:² Qui imperavit ei, ut —, ki is megparancsolá neki, hogy (helyesen: meghagyja tehát neki). Quam si ero adeptus, mit ha el nyerek (helyesen: s ha megnyerem). Cuius de crudelitate satis est unam rem exempli gratia proferre, akinek kegyetlenségéről elég lesz egy tényt fölhozni (helyesen: kegyetlenségéről elég lesz

¹ Nyr. 4: 339. — Sim. Helyes magy. 54. —

² A forrás nélkül idézettek Szarvas G. példái. Nyr. 4: 339.

egy tényt felhozni). *Quorum vim quum rex sustinere non posset, akiknek rohamának ez ellent nem állhatván (helyesen: a király rohamuknak ellent nem állhatván). El jó a Krisztus és megvigasztal minket, kit engedjen az atya (helyesen: engedje az atya). (Pázm. Préd. 37.) Kinek holttestét hintóra tevén, nagy sírással Csáktornyára beviszik (helyesen: holttestét hintóra tevén). (Cserei: Hist. 1664. év.) Kire ráismervén, megvallom, megrezenék (helyesen: ráismervén, m., m.). (Cic. Scipio á. Kaz. ford.)*

c) *Az alárendelő kötőszóval kapcsolt relatívum.* Latinizmus a relatívumnak alárendelő kötőszóval való kapcsolata is. Ez azonban kivétel nélkül nem áll, mert a magyaros szerkezetek közt találunk oly eseteket, amikor a relatívum alárendelő kötőszóval van együtt. Itt azonban főleg a latinos szerkezetek feltüntetésére szorítkozunk. Különösen a kódexek fordításos nyelvében és régiebb íróinknál találkozunk a relatívumnak alárendelő kötőszóval, teljesen latin minta szerint való összekapcsolásával. Ez a latinosság ilyen latin szerkezetek mintájára keletkezett: *aberat omnis dolor, qui si adesset, non molliter ferret; Epicurus non satis politus iis artibus, quas qui tenent, eruditi appellantur* (Lattmann és Müller gram. 193. §.).

Példák: *mene bolonyába: kit mikoron látták vala az városnak gyermeki (e. h. mikor látták...): szokatlan ruhában és utálatosban: Sok bosszóságot kezdenek neki tenni. (EhrK. 10). Kik mikoron hallották volna az királnak beszédét, elmenének (e. h. mikor hallották...) (ÉrdK. 181). Az eb, mikoron mind urának, mind az ház népének hizelkednék, jól tartják vala ötet. Melyet mikoron az számár látna (e h. mikor ezt a számár látta), felfohászokodék. (Pesti: Az ebről és számárról.) A pacsirták példája adjon okot nekünk a mi magunk birodalmában, mely ha nem lesz (e h. mert ha ez nem lesz), héjában remélnjük szomszédoktul s más idegen barátinktul segítséget. (Zr. Áf.) Láthassa valaha óhajtott hazáját. Melynek minthogy egyéb módját nem láthatja (e h. minthogy ennek egyéb módját nem láthatja), új mesterségeken elméjét forgatja. (Gyöngy: M. V. III. 48.)*

E latinos használat még újabb irodalmunkban is előfordul, főleg a költőknél. De némileg menthető eljárásuk, mert ők a régiség feltüntetése végett használják. Csakugyan leginkább olyan költeményben találkozunk e latinizmussal, amelynek tárgya is a régi multból van véve.

S csenge boszuálló markokban kardjok acéla. Kikre midőn nézett Ete hős, ... (Vör. Zal. f. V.) Kármel szaladott a visszafutókkal. Kit mikoron látott lobogós Csörsz, ... (U. a. VII.) Melyet midőn a hegytetőn jó Detre szász eszébe vőn, mint hullámot a sziklagát, visszanyomá futó hadát. (Ar. Buda h. I:291.) Ki mihelyt megérté amit Csóri kiván, a földre ültette. (Ar. NC. 2:66).

Ilyen latinizmus főleg a latinból való fordítás alkalmával kerülhet a nyelvbe. Különösen fűlsértő az, mikor az ily használat következtében egy mondatba szorult két relatívumot szóról-szóra lefordítjuk.¹ Pl. Azért soha nem dicsérhetni elég méltólag a philosophiát, melyre aki hallgat (cui qui pareat), élete egész idejét kellemetlenség nélkül töltheti. (Helyesen: mert aki ráhallgat, . . .) Egyike a déli, melyet akik laknak, lábbal állanak ellenekben (helyesen: akik ezt lakják, . . .) (Cic. Scip. á. Kaz. ford.).

Eközben nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy néha találkozzunk oly esetekkel is, amikor a relatívumnak alárendelő kötőszóval (*mikor, midőn, ha*) való kapcsolása nem mondható idegen-szerűnek, sőt egész magyaros szerkezetnek tarthatjuk. Ez akkor fordul elő, mikor a relatívum bizonyos esetbeli egyezés, attrakció révén szorosan kapcsolódik a mellette álló mellékmondatához.

Keményebb, tűrhetőbb, erősebb, magasabb (magassabb), talpassabb, tengeresebb-é mint mi? akit ha a dér megcsíp, mint a légy. (Forgách S. dedicatioja Zr. Áf.-hoz, M. K. 216. sz., 8. l. Szétválasztva szaggatottabb volna a beszéd: aki, ha a dér megcsípi, mint a légy.) Talán a fegyvere, koczipitere, hosszú puskája, akit ha kilő, nagy dörgést tészén, de nem talál véle. (U. o. Ez is összefüggőbb beszéd, mintha azt mondanók aki, ha kilövi, nagy dörgést tészén, de nem talál véle.) Olyan embert még nem látott az égbolt, kinek ha pénzt kínálsz, azt mondja: elég volt. (Jók. Mátyásdiák és Benke úr, 22. A relatívum elválasztva a másik alárendelő mondatról: ki, ha pénzt kínálsz (neki), azt mondja: elég volt. De e szétválasztás szükségtelen.)

d) *A melléknévi álló relatívum hibás használata.* A relatívum magyaros használatai között ismeretes az a jelenség, hogy néha a főmondatbeli jelzett szót belevonjuk a mellékmondatba s a jelzett szó előtt a relatívum melléknévi áll. Különösen a közmondásokban fordul elő a relatívumnak ilyen használata. Pl. Amely ebet meg akarnak ölni, veszett nevét költik. Amely követ soká hengergetnek, meggömbölyödik. — De most nem erről akarunk szólni, hanem a melléknévi álló relatívum latin használatáról. Találkozunk u. i. — különösen az írott beszédben — oly relativ mondatokkal, amelyekben a főmondatbeli jelzett szó meg van ismételve s előtte a relatívum melléknévi áll, jöllehet erre az ismétlésre semmi szükség nincs.

Ezzel a latinossággal, mint egyébbel is, a legrégebb nyelvemlékeinktől kezdve találkozunk.

És mondassunk egy misét: mely mise halván, vimádkozzonk harmad ideiglen. (EhrK. 3). Ebből is megesmerheted, hogy ördög volt, miért atte szivedet megkeményítette volt minden jószágra, ki ördögnek ez tulajdonsága. (VirgK. 21). Jelesül kedég az tatárok

¹ Nyr. 24: 532. Magyartalanságok. Szarvas G.

ellen való segédtségért: Mely tatároknak ujonnan való megtérése az időben igen félelmes vala (Marg. leg. 10). Történék azon közbe, hogy egy kigyót megnyoma és az megharapá őtet, mely véletlen veszélyen mikor igen megrettent volna, mondá. (Pesti: Az madarászról és örvös galambról.) Egész prédikációt csinálhatnak a siralomnak völgyében levő, változó életünkről. Amely változást mindaddig próbáljuk, valamég az örömmek hegyére nem megyünk. (Mik. 207. lev.)

De a mai tudományos nyelv és beszéd is tele van még a relativumnak e latinos használatával. Csak egy-két tudományos előadást kell meghallgatnunk, hogy állításunk valóságáról meggyőződünk. Ott sűrűn fogunk hallani ilyféle mondatokat:

Itt arról a distinkcióról van szó, amely distinkciót lehet tenni obiectiv és subiectiv képzet között. — Tizenöt éves korában ment a lipcsei egyetemre, mely egyetemen végezte összes tanulmányait. — Ez a szokás ma is megvan az oxfordi és cambridgei egyetemen, mely két egyetem számtalan középkori szokást tartott meg. — Ezek közt semmi oly összefüggés nincs, amely összefüggés következtében azt mondhatnám, hogy én gondolkodom stb.

Ilyen és efféle mondatoktól csakúgy hemzseg a tudományos nyelv. Pedig mennyivel magyarosabban hangzanának e mondatok, ha a főmondatbeli jelzett szó nem volna bennük szükségtelenül megismételve!

De nagyon nagy tévedésben van az, aki azt hiszi, hogy ilyféle latinosságok manapság már csak a tudományos nyelvben fordulnak elő. Az megfélekedzett a mi hírlapjaink nyelvéről, amelyről minden magyaros nyelvérzékű olvasó tudja, hogy helyes magyarság tekintetében mennyi benne a megrostálni való.

Ime a példák: Meddig fogjuk mi eltérni egy udvar cselszövéseit, mely udvar a maga egyéniségéről soha híres nem volt. (E. U. 1904. V. 20. 1). Egy elhagyott utcájában van a Lanclemente-templom, amely templom arról nevezetes, hogy több kép van benne Morettótól. (B. N. 1904. VII. 22. 8). Hire jár, hogy a cár amnesztiát fog adni, amely amnesztia a politikai bűnösökre is ki fog terjedni. (P. H. 1904. VIII. 14. 9.) Ennek egyedüli módja, mely az alkotmányos fogalmak szerint lehetséges, a fölliratnak megszerkesztése, amely fölliratban a képviselőház nagy többsége kifejténé tiszteletteljesen ő felsége előtt azt a programot, amely program alapján a leendő kormányt támogatni hajlandó. (B. H. 1905. IV. 7. 3. Egy mondatban kétszer is!)

Meg kell még itt emlékeznünk a melléknévilleg álló relativumnak még egy használatáról, amellyel különösen a mai művelt és tudományos nyelvben találkozunk. Ez a használat röviden szólva abban áll, hogy a relativum melléknévilleg áll a főmondat tartalmára, gondolatára mutató szó mellett. Ez tehát más eset, mint az előbbi. A relativum nem a főmondatban kitett és a

mellékmondatban megismételt jelzett szó mellett áll melléknévilleg, hanem előbb kiteszük a főmondat tartalmára vonatkozó főnevet s emellé mint jelzett szó mellé tesszük a relatívumot.

Még nem régen ugyane tárgyról Joannovics György úr értekezett a t. osztály előtt, amely értekezése most a NyK. IV. 3. füzetében meg is jelent. (NyK. V:19.) Nagyobb közönséget tartván szem előtt, a felolvasás is inkább népszerű, semmint tudományosan fejtegető, amely irányt magunk részéről csak helyeselni tudjuk. (EPhK. 28:344).¹ Ez a szerkezet megvan Jókainál is: Végre Tallyainé azzal nyugtatá meg, hogy bizonyosan visszament a házhoz és most odahaza van békében, mely gondolat csakugyan meg is vigasztalá a jó asszonyságot. (Népt. 74). Ebéd után felhívta az öreg Berkessy vendégeit egy sétakocsizásra, mely ajánlat az egész társaságtól nagy készséggel fogadtatott. (U. a. 72).

A relatívumnak ilyféle használatát talán nem hibáztathatjuk. Ugyan sem a nép-, sem a köznyelvben nem találjuk meg, mert a népnyelv vagy köznyelv egyszerűbben fejezi ki gondolatait; de a mai művelt és tudományos nyelv már alig lehet el e használat nélkül. Különösen akkor nem, mikor a fő- és mellékmondat gondolata közt nemcsak laza, hanem szoros kapcsolat van. És épp ez a körülmény adja kezünkbe a kulcsot annak megítélésére, vajjon megállhat-e a relatív szerkezet, vagy pedig más, magyarosabb fordulattal kell segíteni. A magyaros nyelvérzék mindenkor a legjobb irányadó.

e) *Relatívum célhatározó hogy, vagy következményes hogy helyett.* A relatívumnak egyik gyakori használata a latinban, hogy célhatározó vagy következményes mondatot kapcsol a főmondathoz. Ilyenkor tehát a *qui = ut ego, ut tu, ut is* stb. Pl. Clusini legatus Romam, *qui auxilium ab senatu peteret*, misére: a clusiumbeliek követeket küldöttek Rómába, *hogy* segítséget kérjenek a szenátustól. *Ea est Romana gens, quae victa quiescere nesciat*: olyan a római nemzet, *hogy* legyőzve nem tud nyugodni.¹ A vonatkozó névmásnak ez a kirívó latinos használata is átment nyelvünkbe, s különösen régibb irodalmunkban, a latin nyelv erős hatása idején, találkozunk vele gyakran. De káros maradványai az újabb magyar nyelvben is fel-feltűnnek.

Aránylag még legtöbbször a célhatározó *hogy*-ot helyettesíti vonatkozó névmás, ilyenkor tehát »relativum vices coniunctionis Latinae *ut* obit, ut: Pyrrhus követet küldött a rómaiakhoz, ki békességet kérjen, pro: hogy békességet kérjen. P. legatum ad Romanos misit, qui pacem peteret, pro ut pacem peteret.²« De megjegyzi Verseghy: »Relativa huius modi, vices coniunctionis *ut* obeuntia, relativo hungarico saepissime nec reddi possunt, sed coniunctione *hogy* transponi debent, ut: voluptas non est

¹ Bartal-Malmosi: Lat. mondattan 4 215.

² Verseghy: Anal. 2:274.

digna, ad quam (pro: ut ad eam) sapiens respiciat, a gyönyörűség nem méltó arra, hogy a bölcs ember tekintetbe vegye. « Különösen a *méltó, méltatlan* mellett kirívó a relatívum latinossága, pl. Monda, hogy méltó vagy, kiért én felvegyem az félelemnek terhét (B. B: 204). Verseghytől kezdve egyéb nyelvtaníróink is hibáztatták a relatívumnak a célhatározó *hogy* helyett való használatát.¹ De lássunk egynéhány példát a célhatározóul álló relatívum hibás használatára.

Az órája elérkezék, amelyben ahhoz a nagy dologhoz kezdjenek (Mik. Mul. 281). A második kiadás végében egy levelem áll, mely heroinámat zavart fejű szeretője vádjaiból kifejtse (Kaz. P. e. 157). Éjjel egyik leghívebb szolgáját a királyhoz küldé, ki tudtul adná az ő nevében (Czuczor. — Nyr. 24: 532). Néhány év mulva Seherbán már nem állhatott ellent a vágnak, hogy öccsét viszontlássá s követet küldött hozzá, aki meghívja őt látogatóba (Ezeregyéjsz. — Baróti L. Bev.). S noha már három óra volt, karzati közönség is akadt bőven, mely a parázs látványosságban gyönyörködjék (B. N. 1904. XI. 11. 3).

Szarvas Gábor² is helyteleníti a célhatározóul álló relatívumot, mert itt vagy a célzatos *hogy*, vagy a *hogy* nélküli felszólító mód van helyén. Mert ha változatosság kell — úgymond — ime: kiküldtem a cselédeket a buzaföldre, hogy arassák le a gabonát, hadd arassák le a gabonát, arassák le a gabonát, gabonát aratni, vagy legrövidebben: gabonaaratni. Tehát a magyar nyelv is eléggé változatos egy és ugyanazon gondolat kifejezésében, s éppen a jelen esetet véve, bátran a latin mellé állítható. T. i. a latinban a célzatos mondatot nem kevesebb mint hétfélekép tudjuk kifejezni. Pl. Legati missi sunt, ut pacem peterent, qui pacem peterent, pacem petitum, pacem petendi causa, pacis petendae causa, ad pacem petendam, pacem petituri.

De nemcsak a célhatározó *hogy*, hanem a következményes *hogy* helyett is előfordul a magyar vonatkozó névmás hibásan.

Példák:³ Senki ne legyen neked elannyira nyájas, kinek (hogy h.) előtte lévén, elfeledjed szemérmedet (Horv. C. 243). Oly dolgot nem kérek, ki miatt (hogy h.) kisebbülj a te hirdben, nevedben (B. B: 185). Annak az ifjúságnak olyannak kell lenni, mely (hogy h.) másokat felülmuljon (Zr. Áf. 62). Oly szerencsés napom oh mikor lehessen, kin (hogy h.) bús szívem újulást vehessen? (Gyöngy. 73.) Annyi méz kell nékiek, az kivel (hogy h.) megérik. (Lippai. Cal. oec. 29). Ügyekezzenek ez követséget úgy viselni, az ki (hogy h.) kegyelmednek üdvösséges lehessen (Tört. Tár. 1878. 280).

¹ Madzsar: Mondattan I: 80. Barkász: A hogy kötőszóról, id. Simonyi: Kötőszók. 2: 7.

² Nyr. 24: 532.

³ Sim. Magy. Köt. II. 175.

Mindezekben a következményes mondatokban latinosan áll a relatívum a helyes *hogy* helyett. Így tehát mind a célhatározó, mind a következményes kötőszóul álló relatívumot hibáztatnunk kell. Mindamellet a magyaros nyelvhasználatban is van rá eset, hogy a relatívum és a *hogy* kötőszó használata felcserélődik. Különösen oly jelzői mondatokban fordul ez elő, amelyek értelmileg nagyon közel állanak a következményes mondatokhoz. Pl. Olyat mondott, hogy nevetni kellett — és: Olyat mondott, amin nevetni kellett. Olyan népek, hogy nem támogatják a szegényt — és: Olyan népek, akik nem támogatják a szegényt stb. A felcserélésre okot az ád, hogy a nyelv néha a következményességet, néha pedig a vonatkozást akarja inkább kifejezni.

f) *Egész mondatra vonatkozó relatívum.* A relatív mondat rendesen a főmondatának jelzett szavára vonatkozik. De előfordul az az eset is, hogy a relatívum az előbbi mondatnak tartalmára, gondolatára utal. Ilyenkor a használatos relatívum a *mi* (a régiségben *ki* és *mely* is) és egyértékű ezzel: amely dolog, amely körülmény. Simonyi¹ a relatívumnak ilyen — a főmondat tartalmára vonatkozó — használatát latinos-németesnek tartja. Példája ez: A spártaiak megölték Agis királyt, ami (v. ami pedig) náluk eddigelé hallatlan dolog volt. (Lacedemonii Agim regem necaverunt, quod nunquam antea apud eos acciderat... was bei ihnen ein unerhörtes Ereignis war), helyesen: ez pedig náluk hallatlan dolog volt.

Az tény, hogy a relatívumnak ilyen használata a latinból ered. Átment a német nyelvbe is. De véleményünk szerint az ily értelemben használt relatívumot nem hibáztathatjuk. Egy korlátozó megjegyzést azonban mindenesetre kell tennünk. Nem minden esetben helyeselhető a relatívumnak ilyen használata. Ha u. i. az ilyen relatív mondat gondolatilag csak lazán kapcsolódik az előbbi mondathoz — vonatkozván annak tartalmára — akkor latinosnak kell mondanunk e szerkezetet. Ily esetekkel találkozunk a régi magyar irodalomban, főleg a kódexek nyelvében. Csak egy tipikus példát említettünk: Monda az vitéz, hagyjad meg uram bíró, hogy minden ember veszte hallgasson, ki meglévén, monda az vitéz (Péld. k. 92). Az ilyen és efajta példákban nem azért latinos a relatívum használata, mert az előbbi mondat gondolatára vonatkozik, hanem már magának a relatívumnak használata latinos. A kapcsolat csak laza a relatív mondat és az előbbi mondat között. Ellenben, ha az ilyfajta relatív mondat és főmondata közt szorosabb a gondolati összefüggés, úgyhogy mintegy önkénytelenül relatívumot mondunk, mellyel röviden az előbbi mondat tartalmára utalunk, már ilyenkor nem hibáztathatjuk a relatívum használatát. Néha nem is lehet helyesen más szerkezetet, azaz főmondatot használni, a gondolatok kapcsolatának meglazítása nélkül.

¹ Helyes magy. 55.

Az egész mondatra vonatkozó ilyen relatívumnak használatával, kezdve a régi irodalomtól az újig, mindig találkozunk, s a mai nyelvben is egészen közönséges. Sőt a népies nyelvben is — különösen a régiben — megvan a relatívumnak ez a használata, s ez a körülmény is azon állításunk mellett szól, hogy egész mondatra vonatkozó relatívum használatát — tekintetbe véve a tett korlátozó megjegyzést — nem hibáztathatjuk.

Példák: Anyámat vén korában özvegy voltában minden marháiból kitolvajlám és fosztám, ki miatt bánatában megbolondula és megnyomorodván, más házában hala meg (Bal. M. á. IV. r.). Apádtól vöttem ezt, mert ő itt nem kóborolhat, kiért ő neki nagy gyötrelme vagyon (U. a. V. r.). Tartok attul — kit Isten ne adjon — inter duos litigantes az harmadik (t. i. a török) lesz a nyertes (Actio cur. I. besz. Thaly. Ad. 1:83). Sehonnán semmi hírem sem jön, kin nem kevésbé törődöm (Bercs. Lev. 72). Azt is írják felőle, hogy egynehány nyelvet tudott, mely igen ritka a török császárok között (Mik. Tör. lev. 167). Való ugyan, hogy néha csípve, néha mulatva, csaknem neheztelésre valót emleget, akin vagy a kényesség, vagy a gyarlóság megütközhetne (Fal. Nem. a. 119). Közel az idő, hogy istenfiak lépnek a pályára, s ragyogtatni fogják a magyar nevet, ami nekünk nem jutott, és nem juthatott (Kaz. P. e.¹). De tárgyamtól eltérvén, talán egy állatbarát beteges érzelgéseibe merültem, mi nincs helyén, kivált oly korszakban, midőn az emberbarátok érzelgése is kezdenek kimenni a divatból (Kem. A két Wess.). Pedig lám ni milyen ember vált belőle; Kit nem egyszer, kétszer mondtam én előre (Ar. Dal. id. Hátr. m. 2:31). A tér közepén már megkezdte a működését a komédiás társaság, amit hirdet a bőrpedésig püfölt öreg dob meg egy süvítő kintorna (Jók. Kis kir. 48). A nevemet nem hallotta sohase, aminek meg én örültem meg (Gárdonyi. — Miksz. Alm. 1904. 129). Erre a hirre gyöttek osztáng madár nem járta messzē fe^odre^o is nā ttúda^o-sok, hirēs neves vite^ezēk, kirāfiāk, de jēgyik sē tuttā mēffejtenyi jāj ālmot, āminek mēgint ā llēt ā veigi, hogy ā kirā jēgymāsutān kārā^obā huzāttā jē^okōt (Nyr. 19:524).

A hirlapi nyelvben is egészen rendes és gyakori az ilyen egész mondat tartalmára vonatkozó relatívumnak a használata.

A fogak betegsége ugyanis izgatja a fej idegeit, ami aztán hajhullást idéz elő (B. N. 1904. III. 27. 12). Félrevezethető ugyan, mint minden közönség a világon, kissé nehezen rázható föl közönbőségéből, amin nehéz életviszonyaink közt nem csodálkozhatunk, de velejében nemes és fogékony. (B. H. 1904. III. 9. 1). Az elkészítésben nincs kapkodás nem kísérletezik, nem próbálgat, dolgozik tisztán, kissé talán lassan (ami a temperamentum dolga), de teljesen átgondolva nyújtja azt, ami erős meggyőződése (B. H. 1904. XI. 6. 16).

¹ Id. Beöthy: Irod. tört. I^o:365.

Látni való, hogy a relatívumnak egész mondat tartalmára való vonatkoztatása nem fel-feltűnő idegenszerűség, hanem a mai művelt magyar nyelvhasználatban gyökerezik. Idegenszerűségről csak ott lehet szó, hol magának a relatívumnak a használata idegenszerű. Egyébként a relatívumnak ilyen szerkesztése a relatívumnak más magyaros szerkezetei közt foglalhat helyet. A legfontosabb a dologban az, hogy a relatívumnak ez a használata már széles körben nyelv szokássá vált, s azért az ilyen szerkesztésnek hibáztatása azt jelentené, hogy egy nyelv szokást akarunk visszafejleszteni.

g) *Latinosság a módhasználatban.* A régi magyar irodalomban egyik legkárosabb latin hatás volt az, hogy írónk latin mintára latinos módhasználattal is éltek. Régi írónk és grammatikusaink azt hitték, hogy az alárendelő mondat igéjének módja és ideje a főmondat idejétől függ. Azt gondolták, hogy a magyar nyelvben is lehetséges olyan consecutio temporum et modorum-féle szabály, mint a latinban. E téves felfogás következménye volt aztán, hogy régi irodalmunk — különösen a fordításos irodalom — csakúgy hemzseg a latinos módhasználatról. Sőt egyes nyomok még a népnyelvbe is átmentek.¹ Pl. Ki légyen az úr? Éppeng amikor ezt beszéltek volna, az idéetlen hátul hallgatta. (Székely népmesékben.) Hát amint mentek vóna, egyszerre nagyon gyorsan gyűtt egy kocsí. Aranyánál is előfordul népiesen: Hej! ha tudta volna, az utas ki légyen, Vacsorája miatt megölné a szégyen. (Dal. Id. Hátr. m. II. 6.) De ezek az esetek ritkák a régi irodalomhoz képest. Itt az egyéb mellékmondatok közt a relatív mondatokban is elég sűrűn találkozunk latinos módhasználattal, különösen mikor még a relatívum valami alárendelő kötőszóval is egybe van kapcsolva.

Pl. Kik mikor hallották volna az királnak beszédét, elmenének (ÉrdK. 181). Látván azt az vadkan, megismeré a disznókat, hogy azok volnának, kik közett azelőtt lakott volna (Helt. Egy gyermek., vadkanról, a disznóról és a báránról). Kit mikor megtekintett volna ablakából a leány, csak megutálta szívében mondván (Hall. Hárm. H. II. Rozimunda).

De nem szaporítjuk a példákat, úgysis ismert dologról van szó. Ehelyett inkább egy idevágó érdekes jelenségről emlékszünk meg, amiről vita is folyt. Arról volt ugyanis szó,² vajjon e két-féle szerkezet közül: *Talán csak akad valaki, aki összeszedi* — és: *Talán csak akad valaki, aki összeszedje* — melyik a helyesebb, magyarosabb. Sokan az elsőt tartották magyarosabbnak, sőt az utóbbit egyesek egyenesen latinosságnak vélték.

Az *összeszedje* alakot a latinosság ellen Pápay József védelmezte. Mivel mi teljesen az ő nézetén vagyunk, szükségesnek és érdemesnek tartjuk itt az ő magyarázatát ismertetni. Pápay József a népnyelvből bizonyítja a hibáztatott kifejezés

¹ Nyr. 17:488. — ² Nyr. 25:570.

magyarosságát. Ott sűrűn vannak ilyen kifejezések: Nem egykönnyen akad olyanra, aki elhiggye neki ezt a hazugságot. Kítették a holttestet az udvarra, nincsen senki, aki végig sirassa. (Nd.) Az efféle kifejezésekben valami kívánás vagy óhajtás lappang. Bennük a felszólítómód olyképpen érvényesül, mint a főmondatokban. Ennek megvan a lélektani alapja is, mert a mellékmondat tartalmára hatással van az az óhajtás, mely a beszélő lelki szemei előtt megvillan. Mindkét kifejezés helyes a maga helyén. Mert e két kifejezés között finom jelentésbeli különbség van. Ebben a mondatban: Talán csak akad valaki, aki összeszedje — érezzük, hogy a beszélő kívánja is, hogy megtörténjék a cselekvés. Ebben pedig: Talán csak akad valaki, aki összeszedi — a beszélő egész pártatlanul csak az összeszedés lehetőségét állítja, anélkül azonban, hogy ezt a maga óhajtásával is támogatná. E finom megfigyelésről tanúskodó magyarázathoz nincs mit hozzátennünk, legföljebb magunk is egy-két népnyelvből vett példát hozhatunk fel e magyarázat mellett:

Hát senki sincs, aki gondot viséjjen rá? Csak majd legyen, aki megvegye. Nekünk még egy gyerekünk sincs, aki segítjen rajtunk.

h) *Fordítás latinból.* Mindaz, amit eddig a relativum latinos használatáról elmondtunk, irányadóul szolgál arra, hogy a latinból való fordítás esetén helyesen tudjunk eljárni. De nem végezhetjük el e tárgyra vonatkozó fejtegetéseinket anélkül, hogy még egy sajátos jelenségről meg ne emlékezzünk, mely a két nyelvnek, t. i. a latin és magyar nyelvnek a szellemében leli nyitját. U. i. gyakori a latinban, hogy ott, ahol mi valamit egy szóval fejezünk ki, azt a latinban, mivel a megfelelő szó hiányzik, relatív mondattal kell körülírni.¹ Ilyenkor tehát helytelen és hibás volna a magyarban a relatív mondatot lefordítani. Pl. lelki benyomások, ea, quae animis imprimuntur; növényország, eae res, quae gignuntur e terra; kiviteli cikkek, ea, quae exportantur; lélekpuhító szerek, ea, quae ad effeminandos animos pertinent; útravaló, ea, quae ad proficiscendum pertinent.

Ezzel a jelenséggel analóg az, amikor a latinból való fordításban teljesen utánozzuk a latint. Pl. Állj meg, kiki vagy — a *quisquis* utánzásaképpen. Ily halálos veszedelem, egy szép kígyó a szerelem, kerülöd kiki okosan! Ha kit megcsíp, oda van. (Kisf. S. Kes. sz. 81. d.)

Ide tartozik az is, hogy néha a latinos esetbeli egyezés is átment nyelvünkbe. Pl. Az Izrael fiai, kiket mondám, hogy Jeroboám után indultak vala, elhették az istent. (Pázm. Kal. 565). (... kiket mondám — latinos, e. h. kikről mondám.) Néha a köznyelvben is hallani ilyen latinos egyeztetést. Pl. Melyik könyvet gondolod? Tudod azt, amit mondtam, hogy nagyon érdekes. (E. h. ... amiről mondtam, hogy nagyon érdekes.)

¹ Nyr. 24 : 532.

B) Németességek.

A magyar relatív szerkezetekre a latin után a német nyelvnek volt legnagyobb hatása. E hatások nagyobb részét úgy kell érteni, hogy ezek tulajdonképp latin-német hatások. De mivel bizonyos latinosságok a német nyelvben terjedtek el először nagy mértékben, és csak azután a német nyelv hatása következésképpen a magyarban, — ezért beszélhetünk tisztán német hatásról is. Ámbár elismerjük, hogy a német nyelv korántsem hatott e tekintetben nyelvünkre oly nagy mértékben, mint a latin, a káros befolyás mégis megtörtént, s nyomaival a mai nyelvben is elég sűrűn találkozunk.

Itt is bizonyos alcsoportokat veszünk fel, amelyekben belül a német nyelvnek a magyar relatív szerkezetekre való hatását fogjuk vizsgálni. Az alcsoportok ezek lesznek: a) A mutató névmásnak a főmondatból való elhagyása; b) A főmondat jelzett szavának megismétlése; c) A vonatkozó mondatoknak a főmondatokba való betoldása; d) A német szerkezet lefordítása; e) Szórendi németesség.

a) A mutató névmásnak a főmondatból való elhagyása.

Jellemző a magyar nyelvre, hogy valahányszor a jelző mondat a főmondatbeli jelzett szónak, személynek vagy dolognak valamely ismeretlen vagy lényeges jegyét fejezi ki, ezt magyarosan mindig előre jelezzük a főmondatban alkalmazott hangsúlyos mutató névmással (az, oly, olyan).¹ A nyelvújítás óta azonban sokszor találkozunk azzal a kirívó németességgel, hogy elhagyják a mutató névmást, s csak névelőt (*a, az, egy*), vagy határozatlan névmást alkalmaznak, vagy éppen csupaszon hagyják a főnevet.

Példák: Közös iskoláknak nevezettek, melyekben különböző vallású tanítók taníták a kezeik alá bízott ifjúságot (e h. közös iskoláknak nevezettek azok)... (Kaz. P. e. 141). Dolgoknál, melyek a kedély birodalmába vágnak, nem szeretek játékszíni szereplést látni (e h. oly dolgokban, m... (Koss. Iratai 9. k.). A honvédelmi bizottság teljes lélekből osztozik az érzelmekben, miket Szemere kormánybiztos s bizottmányi tag föntebbi sorokban kifejezett (Huszárhumor, összegy. egy rokk. husz., 8). Színházak, amelyek szubvencióból tartatnak fenn, soha... termékeny életet nem élhetnek (e h. oly színházak, amelyek... (B. H. 1891. IX. 17. 9). Ami a nemzet szívében hosszú éveken, évtizedeken, századokon át mint fájdalmas és izzó vágy égett, hangot adott és valóságra váltja a királyi akarat (e h. annak hangot adott...) (E. U. 1904. IV. 29. 1). A lift, ez a pompás, kényelmes emelőszerszám, amely bennünket a negyedik emeletre szállít, Amérikában még a huszadikra is — nagyszerű dolog, csak hogy nehéz a gondolatától megszabadulni, hogy le is szakadhat (e h. attól a gondolatától m., hogy... (P. H. 1905. II. 12. 33).

¹ Simonyi: Helyes magyarság 51.

² A névmutató eredetéről l. Zolnai, Mondatt. búvárl. NyK. XXIII.

Mindezekben a példákban sérti a magyar ember fülét a főmondatbeli mutató névmásnak elhagyása. A németes szerkezet, amelybe meg a latinból került bele ez a sajátság, teljesen érzeteti idegenszerű hatását. Ugyan régibb íróinknál is olvasunk néha ilyen mondatokat, de ezek csak látszólag ilyenek, mert akkor még a mai *az* névmutató mutató névmás volt. Pl. Találkozunk vala Eszek urammal, ki meghozá az hírt, hogy Majláth uram Fogaras várát mikép erősíti vala (az hírt = azt a hírt). (Mindsz. Napl. 17. — Magy. Könyvt.) Megjöve az bizonyos hír, hogy... (az bizonyos hír = az a bizonyos hír). (U. o. 8.) Ma is mondjuk: az nap, mely egyértékű ezzel: azon napon.¹

Hogy a mutató névmást mikor kell kitenni és mikor lehet elhagyni, arra nézve határozott szabályt nem lehet felállítani. Itt fontos szerepe van a nyelvérzéknek. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy olyankor, amikor a főmondatban megnevezett fogalommal valamely új dologra irányítjuk a figyelmet, melyet a relatív mondatban elégítünk ki, olyankor szükséges a főmondatban a mutató névmás. Pl. e mondatban: A katona, kinek minden veszélyre készen kell állni, edzett legyen — helyesen maradt el a főmondatból a mutató elem. Itt u. i. a mellékmondat a főmondat jelzett szavának, a katoná-nak értelmezője. Ellenben ebből a mondatból: A katona, ki mindjárt elhányja fegyverét, vigyázzon magára — már hibásan maradt el a mutató névmás. A főmondat jelzett szavával u. i. új dologra akarjuk irányítani a figyelmet. Itt a mellékmondat már nem értelmező mondat, hanem valóságos jelző mondat.

Egészen más eset az, mikor egyáltalában semmi szükség nincs a mellékmondat tartalmának kiemelésére. Ilyenkor bátran elmaradhat a főmondatból a mutató névmás, sőt éppen az volna a hiba, ha kitennők.

Példák: Nem igaz, amit sokan állítanak, hogy a házasság sírja a szerelemnek (KisfK. Toll. J. II. r.). Maga csinálta az útját, maga a szekeret, melyen utazott, maga a házat, melyben pihenőre térhetett, maga a célt, mely felé tört (B. N. 1904. I. 28. 1). A t. Házban, úgy látszik, megvan a jó szándék arra, hogy pótolja, amit hónapokon át elmulasztott (B. N. 1904. III. 22. 2). Aztán egy asztal (t. i. volt a szobában), ami fölé a mestergerendáról függött le a bádogernyős petróleumlámpa (B. N. 1904. II. 21. 1). De abban a percben eldőrdült kezemben a pisztoly, amelynek a csövét a levegőbe emeltem (B. N. 1904. II. 25. 1)

Mindezekből a mondatokból helyesen maradt el a főmondatban a mutató névmás. De vannak más esetek, amikor ennek a mutató elemnek az elhagyása idegenszerűség számba megy. A magyar ember u. i. szereti a főmondatban a határozatlan tárgyat, ha az más szóval nincs kifejezve, *az*-zal jelölni. Péld. Amit ígér az ember, azt megteszi. Amit beszélek, az mind egy szálíg igaz. Amit magamra vállalok, azt el is végzem böcsületesen stb.

Igaz ugyan, hogy a nép nyelvében is találkozunk oly szólásokkal, amelyekből hiányzik a mutató *az*, jöllehet beszédünkben kitennök. Pl. Mit magad megtehetsz, másra ne bízd. Könnyű adni, ami nem kell. Nem mind arany, ami fénylik stb. De látni való, hogy ezek közmondások, amelyek bizonyos megállapodott formái egy nyelvnek. Rajtuk későbbi nyelvszokás sem változtat, hanem mint hagyományt megtartja őket úgy, amint vannak.

De nemcsak relatív mondatok előtt, hanem egyéb mellékmondatok előtt is, el szokták hibásan hagyni a mutató névmást. Így főnévi mondatok előtt pl. Pista mondta, hogy ma eljön hozzánk. Kérdezte tőlem, hogy mikor megyek haza. Különösen a városi beszédben hallhatók ilyenek. De a hírlapi nyelv se ártatlan e dologban. Pl. A lift . . . nagyszerű dolog, csakhogy nehéz *a gondolattól* megszabadulni, hogy le is szakadhat. (P. H. 1905. II. 12. 33). Megtörtént, hogy egy ízben negyvenezer ember szorult egy kis helységbe és ott egy kis papirüzlettulajdonost ostromoltak *a kéressel*, miképp juttathatnának hírt távollevő kedveiknek. (B. H. 1905. III. 12. 38). (Mindkét pl.-ban roppant kirívó a mutató elem elhagyása.)

Sokszor a *hogy*-gyal kezdett jelző mondatok előtt is elmarad németesen a mutató névmás.¹ Ide tartoznak ezen eléggé nem hibáztatható szólások: Mutatja a körülmény, hogy . . . (Beweist der Umstand, dass . . . e h. mutatja az a körülmény, hogy . . .) Vegyük az esetet, hogy . . . (Setzen wir den Fall, dass . . . e h. vegyük azt az esetet, hogy . . .) Felvetették a kérdést, hogy a bizottság tárgyalja az esetet (e h. felvetették azt a kérdést, hogy . . .) Sőt még célhatározó mondat előtt is elmarad néha németesen a mutató *azért*. Pl. Ő nem dolgozik, hogy jutalmat kapjon (e h. ő nem azért dolgozik, hogy jutalmat kapjon. — A mutató elem elhagyása itt nemcsak németes, hanem még az értelmet is megfordítja. Annak a mondatnak az értelme u. i. az, hogy a nem-dolgozásból fog a jutalom származni.). Mindezen jelenségekben két nyelvnek, a magyarnak és németnek a szelleméről van szó. Vannak, akik a mutató elemnek az elhagyását a főmondatból finomabb, műveltebb beszédmódnak tartják. Csakhogy azok nem gondolják meg, hogy itt az illető nép eszejárásáról van szó. A magyaros nyelvérzék igen sok esetben kiteteti velünk a főmondatban a mutató névmást, mikor a németben nem teszik ki. De hát miért alkalmazkodjunk más nyelv eszejárásához?

b) *A főmondat jelzett szavának megisméltése.* A német irodalmi stílusnak egyik kedvelt szokása, hogy a megelőző mondat főnevét ismétlik mutató névmás helyett.² Pl. A szó a legkülönbféle alakításban és világitásban jelenik meg . . . Világításban, mely tisztán mutatja jelentésének legfinomabb árnyalatait is (e h. olyanban, mely tisztán mutatja . . .) (Nemz. isk. 1902. 10. sz. 7). A magyaros nyelvszokás nem él ily szerkezettel. Ily-

¹ Simonyi: Helyes magyarság 52. — ² Uo. 51.

féle esetben u. i. vagy mutató elemmel látjuk el a megismételt főnevet, főleg ha ki akarjuk emelni, vagy a már egyszer kitett főnevet nem ismétljük meg, hanem pusztán a mutató névmást használjuk helyette.

Ezzel a németes szerkezettel különösen újabban találkozunk részint a tudományos nyelvben, részint — s már sűrűbben — a hírlapi nyelvben. Sajnos, de való, hogy a magyar hírlapok ott, ahol valami idegenszerüségről van szó, szeretnek vezető szerepet játszani. És úgy vettük észre, hogy többnyire bizonyos szónokias cél elérésére élnek némelyek e németes szerkezettel. Csakhogy az ilyen célnak nem szabad a magyarosságot feláldozni. Tiltakozik ez ellen minden magyarosan gondolkodó embernek a nyelvérzéke.

Példák: Első formája a logikai gondolkodásnak az analitikai kapcsolat. Kapcsolat, mely analitikai motívumok útján jön létre (e h. olyan kapcsolat, mely . . .) (Egyet. előad.). Íme itt egy kép van előttünk; egy kép, mely talán a leghívebben tünteti fel a renaissance képzet- és érzésvilágát (e h. olyan kép, mely . . .) (Egyet. előad.). Hatalmas vihart nem igen keltettek a lelkemben. Vihart (e h. olyan vihart), amely az új megnyilatkozás, a régóta sejtett érzések hirtelen való és megdöbbenően igaz kifejezése nyomán keletkezik. Vihart (e h. olyant), amely addig nem látott világba való bepillantásra kél a szívekben . . . (M. N. 1904. IX. 13. 1). Minden elhagyatott, nyomoruságos istenverte kicsi faluban van egy valaki, aki szerény szóval — méhe zümmögése is hangosabb annál — hirdeti azt a mi édes nyelvünket. Valaki (e h. egy oly valaki), aki tengersötétségnek közepette egy parányi mosolygó és melegítő sugarát terjeszti a világosságnak (B. N. 1904. X. 4. 4). A cél mindenütt egy: az állami akaratnak a parlamentben szuverén foganatú szövet létesíteni, szövet, mely a nép egyetemes érdekeit átérti, s a benne megszervezett nemzeti erőt ellenállhatatlanságánál fogva érvényesíti is. (A jelzett szó megismétlése szükségtelen és hibás.) (B. N. 1904. I. 21. 1.) Talentumos ember munkája, nem kész íróé, de íróé (de olyan íróé helyett), akiben megvan a megérzés és kifejezés adománya (B. H. 1904. XII. 15. 15).

c) *A vonatkozó mondatoknak a főmondatokba való betoldása.* A német stílusnak kedvelt formája, hogy szeret a főmondat két része közé mellékmondatot közbeszúrni. A betoldott mellékmondat többnyire relatív mondat, de sokszor más is. Ez az idegenszerű sajátság átment a magyarba is, jöllehet a magyaros nyelvérzék idegenkedik tőle. Ez természetes is. A magyar ember szereti az egyszerű, világos beszédet. Gondolatait nem annyira egymás alá, mint egymás mellé rendeli.

Ne gondoljuk azonban, hogy ez a stílus a németben eredeti sajátság. Csak a latinra, pl. Cicero stílusára kell gondolnunk, s mindjárt belátjuk, hogy ez a közbeszúrásos mondatszerkesztés a németbe a latinból ment át. De a mi nyelvünkre e tekintetben már a német hatott. Az irodalmi nyelven kívül nagy mértékben

különösen a jogásznyelvben nyílik alkalmunk ezen németes szerkesztésben gyönyörködni.

Példák: ¹ Oly szerződés, mely által valaki bizonyos iparág vagy egyéb foglalkozás folytathatásáról végkép lemond, semmis. (Helyesen: Semmis az oly szerződés, mellyel valaki . . .) Ha a hitelező a követeléssel egybekötött oly zálog, jelzálog vagy elsőbbségi jogról, amelyet még a kezesség elvállalása előtt szerzett, lemond, a kezes felszabadul annyiban, amennyiben ama jog által az 1242. §-hoz képest fedezetet nyert volna. (Helyesen: Ha a hitelező lemond a követeléssel egybekötött oly zálog, jelzálog, vagy elsőbbségi jogról, melyet még . . .) A hasznok, melyeket a terhelt mindaddig, míg késedelembe nem esik, a hagyománytárgyból húz, a hagyományost nem illetik. (Helyesen: A hagyományost nem illetik azok a hasznok, melyeket a terhelt a hagyománytárgyból addig húz, amíg késedelembe nem esik.)

Mindezen idézett mondatok hibásak részben azért, mert a mellékmondat beékelésével elaprózzák a főmondatot, részben pedig azért, mert az állítmány nagyon hátra van vetve a mondatban. Az igeállítmánynak ilyen hátravetése akkor is hiba, ha a mellékmondat közbeékelése nélkül fordul elő.

Hibás a betoldott mondat, ha oly mondattagok közé van szűrva, amelyek maguk közt nem tűrnek semmit. Ilyen volna az, ha valaki mondatot toldana főnév és értelmezője közé, pl. Herkulest ki győzhetné le, a legyőzhetetlent? Vagy ha valaki a birtokos jelző és birtoka közé ékelne mondatot, pl. Azon ifjúnak, kit tegnap láttunk, szép magaviseletét megszerettem. Itt nem házszabálykérdésről van szó, hanem annak, amit eddig magyar parlamentárizmusnak neveztek, holott ritkán volt magyar és sohasem volt igazi parlamentárizmus, a végleges összeomlásáról. (B. N. 1904. XI. 29. 2.) Különösen hibás az ige összetett időinek egyes alkotórészei közé mondatot szűrni ilyformán: Meg fogom még ma azt a bizonyítványt, amelyre szükséged van, írni. Nem akartam azt a hírt, mely még megerősítésre vár, veled közölni.

Ezzel a közbeszúrásos stílussal részletesen foglalkozik Gyergyai Ferenc,² alaposan megrostálva ezt a németességet. Ő a szétszakításnak — bizonyára elrettentő példájául — még olyan esetet is fölhoz, amikor még a névutó is el van választva a hozzátartozó névszótól. Ime: Egyedül bővebb ösmerkedés s gyakorlat vezethet bizonyosabb tapintatú ügyességre a nyelvtan és szótár egész hiányzata — hála az égnek, hogy még ezeket nem koholták ki — mellett!

Néha találkozunk hibásan a mellékmondat két része közé közbeszúrt mondatlall is.

Kisétálánk az ifjabb idegen társaságában, aki, éreztetni, hogy ő kicsoda, itt, idegen előtt jönak látta (Kaz. P. e. 189). Később a

¹ Nyr. 30:84. lapjáról. Reichard Zs. A Polg. Törv.-tervezet nyelve.

² A magyar nyelv sajtóságairól 113.

művelt Mednyánszky Bertába lett szerelmes, kinek, a fővároshoz közel, Gödöllőn lakván, többször kiment látogatására, s élvezetes órákat töltöttek együtt (Vahot J. Pet. él. és műv. 40). Mert kedve kitenni magát azért, mit szeret, kevésnek van, oda, hol legtöbb az erő, hajlanak. (Helyesen: Mert kevésnek van kedve kitenni magát azért, amit szeret, oda hajlanak, ahol legtöbb az erő.) A társadalomnak, melynek részei vagyunk, ártani olyan, mint a várost, melyben házat birunk, vakon fölgújítani. (Helyesen: Ártani a társadalomnak, amelynek részei vagyunk, annyi, mint vakon fölgújítani a várost, ahol házat birunk.)¹

Mindezekben azt az idegenszerűséget hibáztattuk, hogy a közbeszúrt mondatok elaprózzák a főmondatot és az értelem rovására vannak. Ennek éppen ellentéte a túltömöttség, amellyel ismét a jogász nyelvben találkozunk.² A jogászok u. i. mindent, ami logikai tekintetben összetartozik, egy egységes mondatba szeretnek összerűriteni. A szertelen tömötségből aztán értelemzavar támad.

Példák: Nyilván elévült illeték alapján történt zálogjogi bekebelezés mint érvénytelen a tkvi rendtartás 148. §-a alapján törlendő. (A jelzők hosszú láncolata homályossá teszi e mondatot, holott époly logikussá, azonfelül világossá lesz a mondat, ha a jelzőket külön mellékmondatba foglaljuk, s erre előre rámutatunk a hangsúlyos mutató névmással ily módon: Az olyan zálogjogi bekebelezés, mely nyilván elévült illeték alapján történt, törlendő, mint érvénytelen a tkvi rendt. 148. §-a alapján.) Az a körülmény, hogy felperesnőnek a házasság tartama alatt gyermeke nem született: felperes jelenlegi lakhelyénél fogva illetékes lelkésznek bizonyítványával igazolandó. (Világosabban: Az a körülmény, hogy a felperesnőnek házassága idején gyermeke nem született, azon lelkész bizonyítványával igazolandó, aki a felperesnek jelenlegi lakhelyén illetékes.) Az ítélet hozatala után csupán az illetékesség ellen emelt kifogást elvető határozat ellen is élhet jogorvoslattal alperes. (Helyesebben: Az ítélet hozatala után kereshet jogorvoslatot az alperes csupán ama határozat ellen is, mellyel a bíróság az illetékesség ellen emelt kifogást vetette el.)

d) *A német szerkezet lefordítása.* Az a németes szerkezet, amiről itt szó lesz, a *valaki, aki*-féle, amely a magyaros *az, aki, olyan, aki* helyett fordul elő. Ez tulajdonképpen abba a csoportba tartozik, mikor a főmondatból a relatív mondat előtt hiányzik a mutató névmás, s vagy határozatlan névmutató, vagy határozatlan névmás áll helyette, vagy pedig egészen csupaszon, névmutató nélkül hagyják a jelzett szót. Azonban mégis külön említjük itt e szerkezetet és pedig azért, hogy annál jobban kitűnjék idegenszerűsége. Ez a *valaki, aki*-féle szerkesztés u. i. teljesen a német *einer, der*-féle szerkezet szolgai utánzása olyankor,

¹ A két utolsó példa Gyergyai id. h.-ről.

² Nyr. 25 : 197. Simonyi.

amikor a magyaros nyelvérzék okvetlen mutató névmást kíván a főmondatba. Még ha a határozatlan *valaki* előtt ott az *oly* mutató névmás, még menthető e szerkezet, ámbár akkor is magyarosabb tisztán mutató névmást használni; ha azonban a határozatlan névmás magában áll, feltétlenül hibáztatnunk kell az ilyen mondat szerkesztést.

Példák: Szabolcs olyan arcot csinált, mint valaki, akinek valami nincs inyére. (Herczeg F. Szabolcs h. 53. wie einer, dem . . ., helyesen: mint az, akinek v. n. i.) Valaki, aki tengersötétségnek közepette egy parányi mosolygó és melegítő sugarát terjeszti a világosságnak (e h. oly valaki, aki . . .) (B. N. 1904. X. 4. 4). Valaki, aki az élet örömeit lenézi, aszkéta életet él (e h. az, aki . . ., vagy: az olyan ember, aki . . .) (Közbesz.-ből). Tehát nem mondhatjuk, hogy valaki, aki mikor írt, a nemzetnek összes művelt köreit tartotta szem előtt, nem írhatott latinul (e h. . . . hogy az az író, aki mikor írt . . .) (Egyet. előad.)

e) *Szórendi németesség.* A mellékmondatok szerkesztésében, közelebből a relatív mondat szerkesztésben, a művelt magyar nyelvben elterjedt szórendi germanizmus, hogy a mellékmondat igéjét némelyek legvégül helyezik el.¹ Különösen olyan mondatokban tűnik fel e hiba, amelyekben összetett igenév (infinitívus vagy participium) áll. Ez a germanizmus különösen Kazinczy fordításai nyomán terjedt el s a mai nyelvben is gyakori hiba.

Példák: A vig nép mindent megtesz, amit néki megtenni kell (e h. meg kell tennie; az eredetiben: Ein fröhliches Volk thut alles, was es zu thun hat). (Kaz. az id. h.-ről.) Aki a természet vendégségét megemészteni akarja (e h. meg akarja emészteni; der das ganze Gastmahl der Natur verschlingen will). (U. o.)

A mai nyelvből: . . . a párt lelkesen üdvözli Tisza István miniszterelnököt és elismerését fejezi ki államférfiúi éleslátásáért, mellyel a parlament anarkiát megszüntetni és az obstrukciót megzabolázni iparkodik (e h. mellyel iparkodik a parlamenti . . .) (B. N. 1904. XI. 29. 5.) És t. barátaim, akkor megint visszatérünk oda, ahol ma állunk . . . de kizárólag emellett kifejtendő küzdelmünket összekapcsoljuk ama nagy nemzeti érdekért folytatott küzdelemmel, amelyet az egyesült ellenzék törhetetlen kitartással megvédeni elszánva van (e h. amelyet az egyesült ellenzék el van szánva t. k. m.) (B. H. 1905. I. 2. 6).

Ez a szórendi germanizmus gyakori a *hogy*-os mondatokban is:

Felhívjuk mindazokat, akik a tandíjügyben érdekelve vannak, hogy ma d. e. a XI. sz. teremben összegyűlni szíveskedjenek (e h. hogy szíveskedjenek ma d. e. . . . összegyűlni). (Hirdetmény.) A Nem-

¹ Nyr. 25:195. Simonyi: A jogásznyelvről.

zeti Szalón igazgatósága ez úton is felkéri azokat a műbarátokat, akiknek birtokában Szinnyei-Merse Pálnak festményei vagy vázlatai vannak, hogy azokat a kiállítás céljaira átengedni s ebbeli szándékukat az igazgatóságnál bejelenteni szíveskedjenek. (Itt kétszeres németesség is van: az *azokat* kitétele és a szórend. Helyesen: hogy szíveskedjenek a kiállítás céljaira átengedni...) (Az Ujság 1904. XII. 18. 16.)

A németben szórendi szabály, hogy a mellékmondatban az ige mindig legvégül áll, s épp olyan szabály, hogy az összetett igenevek elválaszthatatlanok. A magyar nyelvben ellenben sem az igeinek nem kell a mondat végén állni, sem az összetett ige-névnek nem kell együttmaradni. A mellékmondat és a főmondat szórendje között a magyarban nincs különbség, s innen van, hogy a szóban forgó hibát újabban, különösen a jogászyelvben még a főmondatokba is átviszik.¹

Példák: Alperest a kereseti ingatlanságok visszabocsátására végrehajtás terhe mellett kötelezni s ebből folyólag viszonzkeresetével elutasítani kellett. (Helyesen: az alperest a ker. ingatlanságok visszabocsátására kötelezni kellett végrehajtás terhe alatt, s ezzel kapcsolatban viszonzkeresetével el kellett utasítani. (Id. h.) A viszonzkeresetileg érvényesített követelésre nézve... biztosítási végrehajtás elrendelhető. (Helyesen: elrendelhető a biztosítási végrehajtás, vagy: biztosítási végrehajtást rendelhetni el.) (U. o.) Felperes keresetének a másodbírói ítélet megváltoztatásával helyt adni kellett (e h. helyt kellett adni). (U. o.) Vádlott fegyházbüntetése hat évre leszállíttatik (helyesen: leszállíttatik hat évre, vagy: hat évre szállíttatik le.) (U. o.)²

*

Mielőtt az idegenszerűségek tárgyalását berekesztenők, még két e körbe tartozó szerkezeetről kell röviden megemlékeznünk. Mindkettő eredetileg idegenszerű volt, de ma már teljesen meghonosodott. Az egyik törökös, a másik szlávós szerkezet.

A kérdő és határozatlan névmások személyragozását, mely a régi nyelvben sokkal gyakoribb volt, mint a maiban, talán török hatásnak lehet tulajdonítani.³ Ez azonban nincs eldöntve. Pl. mid van? semmim sincs; ha volna valamink; kije van? tü kitek (melyiktek) toldhat ő állapotjához egy sengnét? (MünchK. 24). De mie vagyon az igazságnak a gondviseléssel (Illy. Préd. I. 28). V. ő. oszmanli: *nen-var?* mi bajod? szó szerint: mid van?

¹ Nyr. 25:196. Simonyi.

² E példákban németes a névmutató elhagyása is. Magyarosan nem: Felperes keresete, hanem: A felperes keresete, nem: Vádlott büntetése, hanem: A vádlott b. Különösen a jogász- és hivatalos stílusban gyakori e hiba. Vö. Nyr. 34:97: De megvan sajnos, egyebütt is, a tudományos nyelvben és a közélet nyelvében. Vö. Nyr. 34:208.

³ Simonyi: A magyar ny. 1:131.

ne-me lazim?, *ne-mizé lazim?* mire való? szószerint: mire kell? minkre kell? *kimimiz*, némelyikünk; szószerint kink.) De megvan e sajátság a finn-ugorságban is.¹

Hunyadi József² felteszi, hogy eredetileg csak a 3. személyű rag járult a névmáshoz, később analógiával a többi is.

A másik szerkezet eredetileg szlávos s ily példákban találkozunk vele: Nincs mit tegyen; nincs mit egyék. Ma inkább így mondjuk: Nincs mit tennie, nincs mit ennie. De már a régi magyar nyelvben is mindkét szerkezet előfordul.

¹ Nyr. 25 : 17. Munkácsi.

² A névmások jelent. és mondatbeli szerepe, 28.

The first part of the book is devoted to a general history of the United States from its discovery by Columbus in 1492 to the present time. It covers the early years of settlement, the struggle for independence, and the formation of the Constitution. The second part of the book is devoted to a detailed history of the United States from 1789 to the present time. It covers the early years of the Republic, the expansion of the territory, the Civil War, and the Reconstruction period. The third part of the book is devoted to a detailed history of the United States from 1865 to the present time. It covers the Reconstruction period, the Gilded Age, and the Progressive Era.